

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
«MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ»

Əlyazması hüququnda

Rüstəmovə Günay Süleyman qızı

(Magistranın soyadı, adı və atasının adı)

«Dövlət büdcəsinin idarə olunmasında xəzinədarlığın rolunun artırılması»

Mövzusunda

MAGİSTRDİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı __060403 “Maliyyə”_

İxtisaslaşma “Maliyyə nəzarəti və audit”

Elmi rəhbər:

i.e.n. dos. R.N.Quşxani

(A.S.A., elmidərəcə və elmi ad)

Magistrproqramının rəhbər

i.e.n. prof. A.M.Kərimov

(A.S.A., elmidərəcə və elmi ad)

Kafedra müdiri (A.S.A., elmidərəcə və elmi ad):

i.e.d. prof. M.X. Həsənlı

BAKİ - 2 015

MAGİSTR DİSSERTASIYASININ İŞ PLANI

Magistr dissertasiyasının adı: «Dövlət büdcəsinin idarə olunmasında xəzinədarlığın rolunun artırılması»

Giriş3

Fəsil 1. Dövlət büdcəsinin idarə olunmasında xəzinədarlığın nəzəri və metodoloji əsasları.....5-27

1.1 Dövlət büdcəsinin nəzəri əsasları.....5

1.2 Dövlət büdcəsinin idarə olunmasının ənənəvi metodları.....14

1.3 Dövlət büdcəsinin idarə olunmasında Xəzinədarlıq Agentliyinin rolu.....24

Fəsil 2. Dövlət büdcəsinin idarə olunmasında xəzinədarlığın rolunun müasir vəziyyəti.....29-50

2.1 Dövlət büdcəsinin xərclərinin idarə olunması prosesində xəzinədarlığın fəaliyyətinin təhlili.....29

2.2 Dövlət büdcəsinin icrasında Xəzinədarlıq Agentliyinin fəaliyyəti.....36

2.3 Dövlət kreditinin və büdcə kəsrinin istifadə və idarə olunmasının səmərəliliyinin artırılması məqsədilə xəzinədarlıq sistemində nəzarət sisteminin fəaliyyətinin təhlili.....43

Fəsil 3. Dövlət büdcəsinin idarə olunmasında xəzinədarlığın rolunun artırılması istiqamətləri.....51-74

3.1 Dövlət büdcəsindən maliyyələşən bütün təşkilatlar üzrə maliyyə əməliyyatlarının müvafiq uçot qaydalarının təkmilləşdirilməsi.....51

3.2 Dövlət büdcəsinin xərclərinin idarə olunması prosesində Xəzinədarlıq Agentliyinin işinin səmərəliliyinin artırılması.....60

3.3 Dövlət Büdcəsinin darə edilməsində yeni texnologiyaların tətbiqi.....68

Nəticə və təkliflər.....	75
Ədəbiyyat siyahısı.....	77
Xülasə.....	79
Summary.....	80
Rezume.....	81

Magistrant Rüstəmovə Günay Süleyman qızı

(A.S.A.)

Elmi rəhbər i.e.n. dos. R.N.Quşxani

(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

GİRİŞ

Tədqiqatın aktuallığı. Müasir dünya iqtisadiyyatında qlobal meyillərin dərinləşdiyi bir dövrdə dövlətin milli maraqlarının və möqeyinin möhkəmlənməsinə təsir göstərən əsas faktorlardan biri düzgün dövlət büdcə siyasətidir. Müstəqilliyin ilk illərindən başlayaraq Azərbaycan Respublikasında aparılan iqtisadi islahatların mühüm istiqaməti ölkə iqtisadiyyatının fiskal siyasətinin prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə dövlət büdcəsi sosial problemlərin həllinə və nəticə etibarilə sosial ədalətin bərpasına yönəldiyi üçün dövlət büdcəsinin idarə edilməsi və son illərdə Xəzinədarlıq Agentliyinin büdcə idarə etməsinin təkmilləşdirilməsində rolunu öyrənmək müasir dövrdə obyektiv zərurətdən irəli gəlir.

Tədqiqat işinin öyrənilmə səviyyəsi. Dövlət büdcəsinin idarə edilməsi məsələsinin öyrənilməsi çox qədim tarixə malikdir. Bu məsələnin tədqiqatı ilə A.Smit, D.Rikardo, C.Keyns və digər iqtisadçılar məşğul olmuşlar. Qeyd olunan alimlərin tədqiqatları şübhəsiz böyük elmi dəyərə malikdir, amma onu da nəzərə almaq lazımdır ki, müasir maliyyə bazarları çox mürəkkəb və dəyişkəndirlər, buna görə də sürətlə dəyişən iqtisadi mühitə adekvat olaraq uyğun təhlillərin aparılması elmi nəzəriyyənin daimi yenilənməsini və təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Bir sıra ölkələrdə dövlətin agentlik və institutları büdcə siyasətinə birbaşa təsir etmək iqtidarına malikdirlər.

Azərbaycan Respublikasının büdcəsinin icrasında və büdcəyə nəzarətdə Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri həyata keçirir.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədi hazırkı qeyri-stabil qlobal iqtisadi şəraitdə dövlət büdcəsinin idarə edilməsinin effektiv metodlarının təyin edilməsi və Xəzinədarlıq Agentliyinin bu metodların təkmilləşdirilməsində rolunun müəyyən edilməsi, eyni zamanda təkliflərin hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın obyekti; Dövlət büdcəsi və Dövlət Xəznədarlıq Agentliyi

Tədqiqatın predmeti; Müasir qeyri-stabil iqtisadi şəraitdə Dövlət Büdcəsinin idarə edilməsində Xəzinədarlıq tərəfindən həyata keçirilən işlər və tətbiq edilən metodlarındakı dəyişikliklər.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları. Tədqiqatın nəzəri əsası kimi müxtəlif

Azərbaycan və dünya alimlərinin bu mövzu üzrə elmi araşdırmaları çıxış etmişdir. Mövzunun hazırlanması zamanı tədqiqatın ümum elmi metod və üsullarından istifadə edilmişdir; sistem, struktur-funksional təhlil, eləcə də sosioloji, iqtisadi və iqtisadi-sosioloji yanaşmalar.

Dissertasiya işinin informasiya bazasını ASK-nin və Maliyyə Nazirliyinin statistik məlumatları təşkil edir.

Metodoloji informasiya və metodoloji baza qismində isə müxtəlif təşkilatların (Beynəlxalq valyuta fondu, Dünya Bankı və s.) məlumatları, dövrü qəzet və jurnal buraxılışlarının materialları, internet şəbəkəsi resursları, eləcə də AR Mərkəzi Bankının, Maliyyə Nazirliyinin və İqtisadi inkişaf Nazirliyinin statistik materialları çıxış etmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində alınan nəticə və təkliflər Dövlət Büdcəsinin idarə edilməsində Xəzinədarlıq Agentliyinin təcrübəsinin və mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üçün dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən istifadə edilə bilər.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiyanın hazırlanması üçün qarşıya qoyulmuş məqsədlər onun məntiqini və strukturunu müəyyən etmişdir. O girişdən, üç fəsildən, nəticə və təkliflərdən, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Elmi yenilik: Dövlət kreditinin və büdcə kəsrinin istifadə və idarə olunmasının səmərəliliyinin artırılması məqsədilə xəzinədarlıq sistemində nəzarət sisteminin yaradılması.

FƏSİL 1. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İDARƏ OLUNMASINDA XƏZİNƏDARLIĞIN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1 Dövlət büdcəsinin nəzəri əsasları

Digər subyektlər kimi dövlət də bu və ya digər məqsədləri həyata keçirmək üçün öz büdcəsindən istifadə edir. Dövlət büdcəsinə əmələ gətirən amillər çoxşaxəli olduğundan büdcə anlayışı da müxtəlif ədəbiyyatlarda fərqli izah olunur. Bir qisim mütəxəssislər tərəfindən dövlət büdcəsinə dövlət gəlirlərinin toplumu forması kimi, yəni dövlətin xəzinəsi baxımından yanaşılır. Digər qisim isə dövlət büdcəsi dedikdə, hökuməti müxtəlif ehtiyaclarını ödəmək üçün bir vasitə kimi nəzərdə tuturlar. “Dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda verilən tərif isə aşağıdakı kimidir:

“Büdcə – Azərbaycan Respublikasının müvafiq dövlət hakimiyyəti və özünüidarəetmə orqanları vasitəsilə dövlətə və bələdiyyələrə məxsus vəzifə və funksiyaları yerinə yetirmək üçün lazım olan pul vəsaitinin yığılması və istifadə olunması üçün əsas maliyyə sənədidir.”

“Dövlət büdcəsi” anlayışının mahiyyətinə gəldikdə isə burada da fərqli yanaşmalar mövcuddur. Bir qrup mənbələrdə dövlət büdcəsi vəsaitlərin vaxtli-vaxtında və tam həcmdə toplanması kimi, digərlərində isə yalnız dövlət büdcə xərclərinin qarşılanması kimi izah olunur. Qədim və müasir iqtisadi ədəbiyyatlarda dövlət büdcəsinin metodları və prinsipləri, eyni zamanda burada səmərəlilik meyarlarının izahı sübut edir ki, “dövlət büdcəsi” anlayışı daha geniş mənəni ifadə edir. Yəni, bura dövlət büdcə münasibətlərinin bütün mərhələləri daxildir. Beləliklə, sözügedən anlayışa aşağıdakı kimi tərif verə bilərik:

“Dövlət büdcəsi – uyğun büdcə mənbələrinin tapılması, toplanmış vəsaitlərin səmərəli istifadə olunması, büdcə kəsirinin ödənilməsi məqsədilə pul fondlarının və ya vəsaitlərinin səfərbər edilməsindən ibarət tədbirlər kompleksidir.”

Dövlət büdcəsinin nəzəri əsaslarının tədqiqində klassik və müasir məktəblərin baxışları kifayət qədər fərqlənir. Bu məktəblərin dövlətin büdcə siyasətinə, o cümlədən ölkə iqtisadiyyatına büdcə xərcləmələrinin səmərəliliyinə münasibəti fərqlidir.

Büdcə haqqında klassik iqtisadi nəzəriyyənin banilərindən biri A.Smitin “Xalqların sərvətlərinin təbiəti və onların səbəbləri haqqında tədqiqat” adlı əsərində yer alır. Bununla müəllif hələ o dövr üçün də aktualıq daşıyan, hətta, müasir dövrdə hər bir dövlətin maliyyə siyasətinin ayrılmaz hissəsi olan dövlət büdcəsi haqqında klassik baxışın əsasını qoymuşdur.

Müxtəlif dövrlərdə dövlət büdcəsinə və büdcə sisteminə fərqli baxışlar olsa da, hər bir dövlətin konkret tarixi şəraitindən asılı olaraq, mövcud şəraitdə optimal olan funksiyaları yerinə yetirən, yəni dövləti maliyyə vəsaiti ilə təmin etmək üçün formalaşmış dövlət büdcəsi olmalıdır. Dövlət özünün iqtisadi, sosial və siyasi vəzifələrini, funksiyalarını yerinə yetirmək üçün mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fonduna malik olmalıdır. İctimai – iqtisadi formasiyalar hətta dəyişiləndə belə dövlətin mühüm elementləri olan vergilər, istiqrazlar və dövlətə xas olan xərclər kimi kateqoriyalar obyektiv surətdə zəruri olur. Məhz bu cəhətlər dövlət büdcəsinin obyektiv bir iqtisadi kateqoriya kimi zəruri olmasını şərtləndirir.

Bütün dövlətlərin iqtisadi və dövlət quruluşuna xas olan büdcə sistemi təşəkkül tapmış və formalaşmışdır. Azərbaycan respublikasının iqtisadi sistemində, onun dövlət quruluşuna xas olan büdcə sistemi yaranmışdır.

Büdcə sisteminin qurulması və onun bütün növləri arasında qarşılıqlı əlaqələr büdcə quruluşu adlanır.

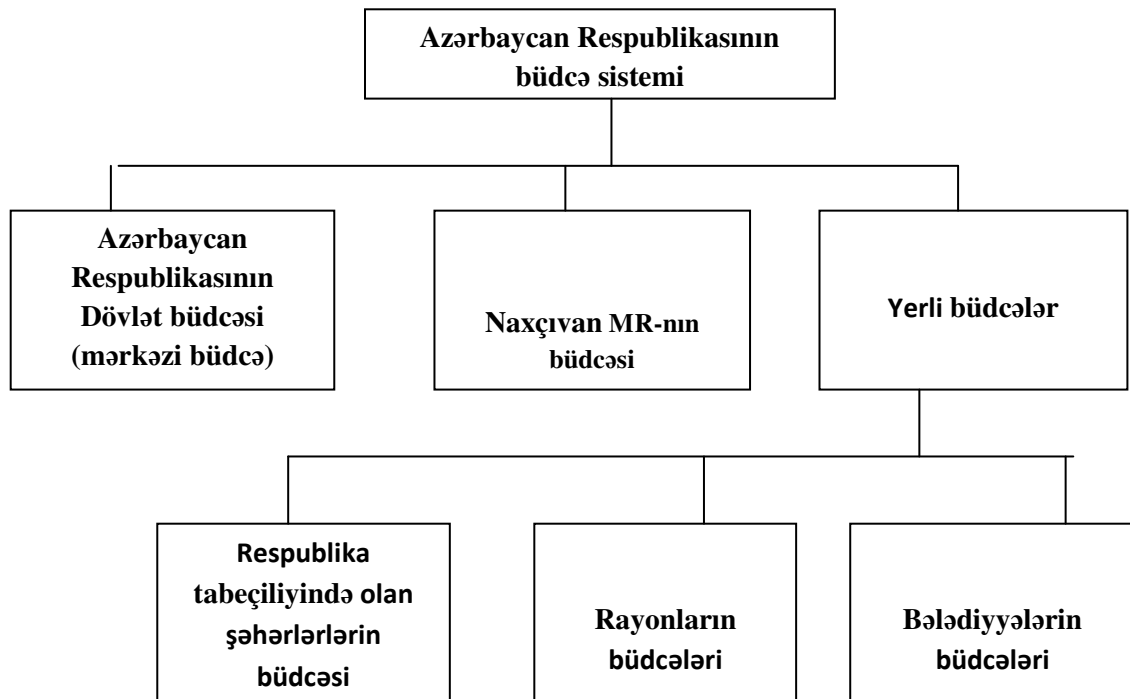
Büdcə sistemində birləşdirilən ayrı-ayrı müstəqil büdcələrin məcmusu dövlətin büdcə sistemini təşkil edir. Büdcə sistemi bütün büdcə növlərinin məcmusunu özündə əks etdirir. Ölkənin büdcə sisteminin təşkili əsasları dövlətin Konstitusiyasında və büdcə sistemi haqqında qanunlarda əks olunur. Büdcə sisteminin təşkili müəyyən prinsiplərə əsaslanır ki, bu prinsiplər də ölkənin iqtisadi, siyasi və sosial əsasların üzərində qurulmuşdur.

Büdcə sistemi dövlətin inzibati ərazi vahidinin bütün büdcələrinin məcmusunu özündə birləşdirdiyinə görə onlar arasında qarşılıqlı münasibətlər qanunvericiliklə tənzimlənir. Büdcə sisteminin xarakteri ölkənin ictimai-iqtisadi və siyasi quruluşu ilə müəyyən olunur. Büdcə sisteminin təşkilati quruluşu və onların qarşılıqlı əlaqələri dövlətin iqtisadi və siyasi təşkili əsasında müəyyən olunur.

İnkişaf etmiş ölkələrlə (unitar dövlətlərdə) məsələn, Böyük Britaniyada, Fransa və s. kimi ölkələrdə büdcə sistemi dövlətin mərkəzi büdcəsindən və yerli özünüidarə orqanlarının, yerli bələdiyyələrin büdcələrindən ibarətdir. Federal dövlətlərin büdcə sistemi üç halqadan, yəni mərkəzi federal büdcədən, federasiyaya daxil olan subyektlərin büdcələrindən və yerli orqanların büdcələrindən ibarətdir. Məsələn, ABŞ-da, Rusiyada, Almaniya Federativ Respublikasında və s. büdcə sistemi üç həlqədən ibarətdir. ABŞ-da federal büdcə, ştatların büdcələri, Rusiyada respublikaların, vilayətlərin büdcələri və mərkəzi federasiyasının büdcəsindən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının büdcə sistemi mərkəzi büdcədən, yəni respublika büdcəsindən, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsindən və yerli hakimiyyət orqanlarının, o cümlədən, bələdiyyələrin büdcələrindən ibarətdir. Bütün büdcə növləri arasında qarşılıqlı maliyyə münasibətləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyən olunmuşdur. Bununla yanaşı Azərbaycanın büdcə sistemi «Dövlət büdcəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının büdcə quruluşunu aşağıda sxem formasında göstərmək olar:

Deməli, Azərbaycan Respublikasının büdcə sistemi Dövlət büdcəsindən, yəni mərkəzi büdcədən, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsindən və yerli büdcələrdən ibarətdir. Yerli büdcələr respublika təbəçiliyində olan şəhərlərin büdcələrindən, rayonların büdcələrindən və bələdiyyələrin büdcələrindən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının büdcə sistemi aşağıdakı mühüm prinsiplər əsasında qurulmuşdur:

1. Büdcə sisteminin vahidliyi
2. Müxtəlif səviyyəli büdcələrin müstəqilliyi.
3. Gəlirəlin və xərclərin büdcələr arasında bölüşdürülməsi.
4. Büdcələrin gəlirləri və xərclərinin, büdcədən kənar dövlət fondlarının həmin büdcələrdə tam əks olunması.
5. Büdcələrin balanslaşdırılması

6. Bütçə vəsaitinin istifadə edilməsində səmərəlilik və qənaət rejiminə əməl olunması.

7. Bütçələrin aşkarlığı

8. Bütçələrin həqiqiliyi (reallağı)

9. Bütçə vəsaitinin ünvanlı və məqsədli istifadəsi

Həmin prinsipləri nəzərdən keçirək.

1. Bütçə sisteminin vahidliyi onu ifadə edir ki, bütün bütçə həlqələri Azərbaycan Respublikasının vahid bütçə sistemində birləşdirməklə onların gəlirləri və xərcləri vahid bütçə təsnifatı əsasında qurulur. Həm də gəlirlərin və xərclərin bütçə həlqələri arasında bölüşdürülməsi Respublikanın ali qanunvericiliyinə əsaslanır. Bütün bütçələr gəlirlər və xərclər haqqında məlumatları, bütçələrin tərtibi və icrasını bütçə təsnifatı üzrə aparırlar.

2. Bütçələrin müstəqillik prinsipi onda ifadə olunur ki, Azərbaycan Respublikasının Ali qanunvericiliyi (Milli Məclis) əsasında hər bir bütçə həlqəsinin müstəqil gəlir mənbəyi təyin edilir və bütçə vəsaitinin xərclənməsində müstəqil olmaqla onların hüquqları qanunla tənzimlənir. Bütçələrin müstəqil fəaliyyət göstərməsi bütün dövlət hakimiyyəti və idarə orqanlarının hüquq və səlahiyyətlərinə müvafiq olaraq zəruri gəlir mənbələri və buna müvafiq xərclərlə təmin edilirlər. Azərbaycan Respublikasının Ali qanunvericiliyi (Milli Məclis) tərəfindən hər maliyyə ili üçün Respublikanın Dövlət büdcəsi müzakirə edilib təsdiq olunarkən Respublika dövlət büdcəsinin və eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsi və yerli bütçələr üçün tənzimləyici gəlirlər də təyin edilir. Bununla yanaşı Naxçıvan MR və yerli hakimiyyət orqanları öz bütçələrini tərtib və təsdiq edərkən öz gəlir mənbələrini artırmaqda və ondan istifadə etməkdə qanun dairəsində tam müstəqiliyə malikdirlər. Həm də Respublikanın Ali Qanunvericiliyi ilə yerli orqanları verilmiş səlahiyyət dairəsində onlar əlavə gəlir mənbələri aşkar edə və buna müvafiq xərcləri maliyyələşdirə bilirlər. Bütçə haqqında qanun icra edilərkən əlavə əldə edilmiş gəlirlər, habelə gəlirlərin

xərclərdən artıq olan məbləği və büdcə xərclərinə edilmiş qənaət məbləği yuxarı büdcələrə alına bilməz.

3. Gəlirlərin və xərclərin büdcələr arasında bölüşdürülməsi prinsipi onu nəzərdə tutur ki, hər bir dövlət hakimiyyət və dövlət idarəsi orqanları üçün müəyyən gəlir mənbələri təyin edilir və xərcləri maliyyələşdirmək səlahiyyəti verilir.

4. Büdcələrin gəlirləri və xərclərinin, dövlət büdcədənənar fondunun tam əks olunması prinsipi ondan ibarətdir ki, büdcələrin və büdcədənənar dövlət fondlarının bütün gəlirləri və xərcləri həmin büdcələrdə icbari qaydada tam əks olunmalıdır. Bütün dövlət və bələdiyyə xərcləri büdcə vəsaiti hesabına, büdcədənənar dövlət fondlarının vəsait hesabına maliyyələşdirilməlidir.

5. Büdcələrin balanslaşdırılması prinsipinə görə hər bir büdcə növü balanslaşdırılmalıdır. Bu o deməkdir ki, büdcələrdə nəzərdə tutulan xərclərin həcmi həmin büdcənin gəlirlərinin həcminə uyğun olmalıdır (büdcənin kəsirini ödəmək üçün nəzərdə tutulan mənbələrdən daxil olan vəsaitlər də daxil olmaqla).

6. Büdcə vəsaitinin səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsi prinsipi onu ifadə edir ki, əvvəlki dövrdə buraxılmış büdcə vəsaiti iş və xidmətlərin səviyyəsinə uyğun olmalı və qənaət rejiminə ciddi əməl olunmalıdır.

7. Büdcələrin aşkarlığı prinsipi o deməkdir ki, təsdiq edilmiş büdcələrin və onların icarəsi haqqında hesabatların açıq mətbuatda dərc edilməsi icbaridir, büdcənin icrasının gedişi haqqında məlumatlar, büdcələrin tərtibi və icrası üzrə dövlət hakimiyyəti və idarəsi orqanlarının bütün qərar və sərəncamları kütləvi informasiya vasitələri vasitəsilə cəmiyyətin nəzərinə açıq bildirilməlidir.

8. Büdcələrin həqiqilik prinsipi onu ifadə edir ki, hər bir büdcə növünün göstəriciləri müvafiq inzibati-ərazi vahidinin iqtisadi – sosial inkişaf proqramının göstəricilərinə uyğun tərtib ediləklə büdcənin gəlirləri və xərclərinin reallığı təmin edilməlidir.

9. Büdcə vəsaitinin ünvanlı və məqsədli istifadə edilməsi prinsipi onu göstərir ki, büdcə vəsaiti olan hər bir subyekt onun sərəncamına daxil olan vəsaiti konkret məqsədli təyinatına uyğun istifadə etməlidir.

Büdcə ölkənin maliyyə sisteminin mərkəzi həlqəsi olduğuna görə maliyyə kateqoriyasına ailə olan bütün keyfiyyət cəhətlərini özündə əks etdirir. Həmçinin, bir iqtisadi kateqoriya olmaqla müəyyən funksiyaları yerinə yetirir və bu funksiyaların məzmunun açmaqla «büdcənin» dövlət büdcəsinin sosial-iqtisadi məzmununu aydınlaşdırmaq olar. Bir çox iqtisadçı alimlər bu və ya digər iqtisadi kateqoriyanın mahiyyətini açarkən onun yerinə yetirdiyi funksiyaların əsas meyar olduğunu göstərirlər. Büdcə kateqoriyası da geniş ictimai münasibətlər sistemini əks etdirməyinə görə maliyyəyə aid olan bütün funksiyaları özündə əks etdirir. Lakin büdcənin spesifik cəhətlərini də ümumi maliyyə münasibətlərindən ayırmaq olar. Belə ki, ən əvvəl büdcəyə maliyyə münasibətlərinin tərkib hissəsi kimi baxmalıyıq, ikinci, büdcə maliyyə planı kimi səciyyələnməlidir, üçüncü, büdcə mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fondudur. Bu cür xarakterik cəhətlərini nəzərə almaqla görürük ki, büdcə kateqoriyası müəyyən konkret istiqamətlər üzrə xarakterizə olunur. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1) büdcə fondunun yaranması (yəni büdcənin gəlirlərinin əmələ gəlməsi)
- 2) büdcə fondunun istifadə olunması (yəni büdcənin xərclərinin maliyyələşdirilməsi).
- 3) büdcənin gəlirləri və xərclərinin formalaşması üzərində nəzarət.

Büdcənin gəlirləri dedikdə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq əvəzi ödənilmədən və qaytarılmamaq şərti ilə dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanlarının sərəncamına daxil olan pul vəsaiti başa düşülür. Dövlət büdcəsinin gəlirləri dövlətin maliyyə bazasını təşkil edir. Büdcənin gəlirləri dövlətin pul vəsaiti fondunun formalaşması prosesində dövlətlə müəssisə, təşkilat və əhali arasında əmələ gələn iqtisadi münasibətləri ifadə edir.

Büdcənin xərcləri də onun gəlirləri kimi müəyyən şərtlərə əsaslanır. Lakin gəlirlərə nisbətən xərclərin istiqamətinin, quruluşunun dəyişilməsi daha çevikdir.

İqtisadi və siyasi vəziyyət dəyişəndə, büdcə xərcləri hərbi, sosial, iqtisadi-siyasi məqsədlərin mənafeyinə uyğun dəyişir. Belə ki, büdcənin xərclərinin hərbi və sosial məqsədlərə bölünməsi nisbətləri ayrı-ayrı hallarda kəskin dəyişə bilər. İqtisadi böhranlar, hərbi münaqişələr zamanı büdcə xərcləri hərbi ehtiyacları ödəmək üçün daha çox dəyişir.

Büdcənin nəzarət funksiyası da mövcud vəziyyətdən asılı olaraq müxtəlif istiqamətlərdə həyata keçirilir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, büdcənin nəzarət funksiyası həm gəlirlərin formalaşması zamanı, həm də onun xərclərinin maliyyələşdirilməsi zamanı həyata keçirilir. Bununla belə, büdcənin nəzarət funksiyası iqtisadi proseslərə təsir etməklə pul vəsaiti fondlarının düzgün formalaşması və məqsədli istifadəsi üçün şərait yaradır. Lakin nəzarət funksiyası həm ümumi maliyyə nəzarəti kimi, həm də maliyyə orqanlarının nəzarət vəzifəsi kimi qarşılıqlı vəhdətdə aparılır. Büdcənin nəzarət funksiyası maliyyənin nəzarət funksiyasının tərkib hissəsidir. Büdcənin iqtisadi-sosial məzmunu həm də onun geniş təkrar istehsaldakı rolu ilə də müəyyən edilir. Dövlət büdcə fondundan ölkənin ümumi mənafeyinə xidmət edən müxtəlif təsərrüfat sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün istifadə edir. Ən mühüm sahələrin inkişaf etdirmək, ölkənin perspektiv iqtisadi inkişafı mənafeyi üçün büdcə vasitəsilə dövlət ümumi daxili məhsulu bölüşdürür və yenidən bölüşdürür. Büdcə vəsaiti hesabına qeyri-istehsal sahələrinin maliyyə vəsaitinə olan tələbatı ödənilir. Büdcə vəsaitilə ümumi daxili məhsul ölkənin iqtisadi rayonları, ayrı-ayrı regionları arasında bölüşdürülür və yenidən bölüşdürülür. Ayrı-ayrı iqtisadi rayonlarda iqtisadi inkişaf etdirmək, məhsuldar qüvvələrin inkişafına nail olmaq və ölkə ərazisində infrastrukturasını inkişaf etdirmək və s. məqsədlər üçün büdcədən iqtisadi bir alət kimi istifadə olunur.

Konkret olaraq isə Dövlət büdcəsi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- İctimai məhsulun və milli gəlirin yenidən bölgüsü;
- İqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi və stabilləşdirilməsi;
- Sosial siyasətin maliyyə təminatı;

- Mərkəzləşdirilmiş pul vəsait fondunun yaradılması və istifadəsinə nəzarət.

Dövlət büdcəsi öz vəzifələrini bölgü və nəzarət funksiyası vasitəsilə həyata keçirir.

Bölgü funksiyası vasitəsilə pul vəsaitlərinin dövlətin əlində cəmləşdirilməsi və ümumdövlət mənafeyinə istifadəsi həyata keçirilir. Bu funksiyanın məzmunu ictimai istehsalın müxtəlif sahələri arasında maliyyə ehtiyatlarının yenidən bölgüsü ilə müəyyən olunur. Maliyyənin digər həlqələrindən heç biri vəsaitlərin yenidən bölgüsünü büdcə kimi çoxçeşidli (sahələrarası, ərazilərarası və s.) və çoxsəviyyəli (respublika, şəhər və s.) həyata keçirmir. Büdcə daxilolmaları və xərc təyinatlı göstəricilərlə müvafiq olaraq öz əksini tapan büdcə vəsaitlərinin hərəkəti bölgü funksiyasının əsasını təşkil edir.

Nəzarət funksiyası maliyyə vəsaitlərinin dövlətin xəzinəsinə vaxtında və tam şəkildə daxil olmasını, büdcə vəsaitlərinin bölgüsünün düzgün aparılmasını və səmərəli istifadəsini öyrənməyə imkan verir.

Büdcənin nəzarət funksiyasına hədd qoymaq və ya məhdudlaşdırma prinsipinə əsaslanır ki, bu da iki baxımdan həyata keçirilir:

- a) zaman baxımından məhdudlaşdırma;
- b) məbləğ və qiymət baxımından məhdudlaşdırma;

Bu o deməkdir ki, dövlət büdcəsi müəyyən bir müddətdə məhdudlaşar. Bir qayda olaraq, büdcə müddəti bir il müəyyən edilir. Buna bəzən maliyyə ili də deyilir.

1.2 Dövlət büdcəsinin idarə olunmasının ənənəvi metodları

Azərbaycan Respublikasında büdcə ili, büdcə icrası prosesi yanvarın 1-dən dekabrın 31-dək olan 12 aylıq dövrdür. Büdcə prosesinin uzunluğu (müddəti) büdcə ilindən çoxdur, belə ki, büdcə prosesinə büdcə proqnozlaşdırılmasına, sonradan, büdcə nəzarətinə və digər proseslərə ayrılan vaxt daxildir.

Büdcənin idarə edilməsinin də ənənəvi metodları məhz proqnozlaşdırma və nəzarətdən ibarət olub büdcənin icrası prosesi ilə sıx bağlılıq təşkil edir.

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozlaşdırılması büdcə prosesinin mühüm tərkib hissələrindən biri olmaqla, büdcə-vergi siyasətinin formalaşdırılması və qiymətləndirilməsində mühüm rol oynayır. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozları iqtisadi və sosial inkişafın makroiqtisadi proqnozları, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin iqtisadi göstəricilərinin qiymətləndirilməsinə əsaslanmaqla, səmərəli orta müddətli proqnozlaşmanın əsasını təşkil edir. Rəsmi və şəffaf tərzdə proqnozlaşma proseslərinin olması gəlirlərin toplanması prosesi və inzibatchılıqda hesabatlılığın yaradılması baxımından əsasdır. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozlarının arzuolunan xüsusiyyətlərinə şəffaflıq, rəsmilik və təşkilati baxımdan sadəlik aiddir. Çox az sayda ölkələr büdcə prosesinin tərkib hissəsi kimi proqnozlaşdırma prosesini təsvir edən rəsmi qaydada təlimatlara malikdirlər.

Bu metodologiyada mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının büdcə gəlirlərinin proqnozlaşdırılmasında istifadə etdiyi metodlar göstərilməklə yanaşı, Maliyyə Nazirliyinin dövlət büdcəsinin gəlirlərini təmin edən orqanlar ilə daxilolmaların təhlili, hesablanmış gəlirlərin yığımı və vergi siyasəti dəyişikliklərində səmərəliliyin qiymətləndirilməsi təsvir olunur. Vergi daxilolmalarının real artımı, inflyasiya, vergi siyasəti tədbirləri və vergi yığımları kimi müxtəlif mənbələrə görə məlumatların əldə olunması Maliyyə Nazirliyinə vergi sistemi fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi imkanını verir. Nəhayət, xam neftin qiymətlərində olan dəyişikliklərə olan həssaslığın əsas vergilərə təsirinin hesablanmasında istifadə

olunan model təsvir olunur. Ölkə iqtisadiyyatı dünyada xam neftin qiymətlərinin dəyişməsinə son dərəcə həssas olduğundan xam neftin qiymətlərində olan dəyişiklik korporativ və istehlaka əsaslanan vergilərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Müxtəlif ölkələrdə gəlirlərin proqnozlaşdırması və hesablama modellərinin bir çox növləri vardır. Gəlirlərin proqnozlaşdırılması maliyyə resurslarının gələcək axınının hesablamalarını yaratmaq üçün analitik üsulların istifadəsinə istinad edir. Gəlirlərin proqnozlaşdırmasına müvafiq tarixi məlumatların toplanması, əsas gəlir mənbələri üzrə ehtimalların dəqiqləşdirilməsi və onların yığımlarının təhlil edilməsi daxildir. Bu modellərin əsasını sosial-iqtisadi dəyişənlərdən, vergi bazaları və yığımlar barədə məlumatlardan ibarət məlumat bazası təşkil edir. Vergi bazalarını hesablamaq və proqnozlaşdırmaq məqsədilə müxtəlif mənbələrdən sosial-iqtisadi məlumatların toplanması, emalı və təhlil edilməsi vacibdir. Vergi bazası kimi istifadə olunan məlumat mənbələrinə hesabat və statistik məlumatlar daxildir. Vergi bəyannamələri üzrə olan məlumatlar da vergi ödəyicilərinin vergi davranışı barədə məlumatları təmin edir. Lakin, bu mənbədən əldə olunan məlumatlar vergilərin hesablanması məqsədləri üçün tam istifadə olunmur.

İlk növbədə, gəlirlərin proqnozlaşdırılması prosesinə rəsmiləşdirilmiş və daima informasiya bazasının yeniləşdirilməsi mümkün olan model daxil olmalıdır. İkincisi, xüsusilə proqnozlaşdırma modeli sadə olmalıdır. Üçüncüsü, proqnozlaşdırma prosesi şəffaf olmalıdır.

Alternativ modellər və metodologiyalar müxtəlif ölkələrdə maliyyə orqanları tərəfindən vergi gəlirlərinin hesablanması və proqnozlaşdırılmasında tətbiq olunur. Məlumatların mövcudluğu və onların təhlilinin təcrübəsindən asılı olaraq gəlirlərin proqnozlaşdırılması üçün bir sıra modellər tətbiq edilə bilər. Gəlirlərin proqnozlaşdırılmasında ekonometrik proqnozlaşdırma, reqressiya təhlili, vaxt silsiləsi təhlili və təmayül təhlili kimi statistik üsullardan istifadə etməklə gələcək mədaxil yığımlarını qiymətləndirmək mümkündür. Vaxt silsiləli gəlirlərin

proqnozlaşdırılması modeli sadəcə modelləşdirilən vergi daxilolmaları üçün tarixi məlumatların olmasını tələb edir. Digər tərəfdən, mikrosimulyasiya modelində fiziki şəxslərin gəlir vergisi və ya hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi müəyyən qrup mülkiyyət növlərinə dair məlumatların olmasını tələb edir. Bu modelin əsas məqsədi dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozlaşdırılması üçün bütün mövcud modellərə geniş surətdə baxılmasını tələb edir. Təcrübədə geniş istifadə olunan modellərdən qısaca aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- a) Ekonometrik modellər: (vaxt silsiləsi və struktur modellərlə birlikdə gəlirlərin proqnozlaşdırılması);
- b) Hesablama;
- c) Mikrosimulyasiya modelləri;
 - o Fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə;
 - o Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə;
 - o Dolayı vergilər üzrə (ƏDV və aksizlər);
- d) Hesablanan Ümumi balans modelləri (CGE).

Əksər inkişaf etməkdə olan ölkələr (təxminən 80%) inflyasiya və iqtisadi artım faktoru ilə artan vergi bazasının proqnozuna tətbiq edilən effektiv vergi dərəcəsi əsasında gəlirlərin hesablanması üzrə bəzi metodlardan istifadə edirlər. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində ekonometrik modellər artan mikrosimulyasiya və Hesablanan Ümumi balans modelləri (CGE) əsasında qurulur. Hazırda Maliyyə Nazirliyi dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozlaşdırılması üçün ETR və ekonometrik modellərdən istifadə edir. ETR modelləri bəzi vergilər, həmçinin ekonometrik modellərin ardıcılıq baxımından nəzarəti üçün istifadə olunur. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozlaşdırılması üzrə modelləri təsvir olunmamışdan əvvəl yuxarıdakı siyahıda qeyd olunan daha geniş istifadə olunan modellər göstərilir.

Büdcənin inkişaf proqnozunun tərtibi zamanı müxtəlif üsullardan istifadə edilə bilər:

Ekstropolyasiya üsulu- əvvəlki dövrün təcrübəsindən (göstəricilərindən) istifadə etməklə proqnozun tərtibidir. Bu üsuldan az-çox sabit olan dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri üzrə bir sıra maddələrin proqnozlaşdırılmasında istifadə edilə bilər;

Ekspert qiymətləndirilməsi üsulu- elmin və təsərrüfatın müxtəlif sahələrinin mütəxəssisləri tərəfindən aparılan və əsaslandırılan qiymətləndirmə bazasında proqnozun tərtibidir. Lakin bu üsul subyektivizm elementinə malikdir;

Eyni vaxtda hər iki üsuldan istifadə edilir. Bu zaman həm inkişafın obyektiv meyli və həm də mütəxəssislərin fikri nəzərə alınır.

Əsas maliyyə qanunauyğunluğunun ekstropolyasiya üsullarından biri *reqressiya xətti* ola bilər. Bu halda büdcə proqnozu üzərində işləyərkən büdcənin yaradılmasına təsir edən amillərin araşdırılmasından və öyrənilməsindən başlamaq lazımdır. Bu amillərə ölkənin məhsuldar qüvvələrinin inkişafı və ümumdövlət maliyyə ehtiyatlarının mövcudluğu, demoqrafik dəyişiklik, təsərrüfat sahələrinin inkişafı və b. aiddir.

Perspektiv üçün büdcə vəsaitləri həcmnin proqnozlaşdırılması zamanı dərin *iqtisadi və statistik təhlildən* istifadə edilir və bu müəyyən dərəcədə bir çox amillərin göstəricilərə təsirinin araşdırılmasına imkan verir. Təhlil göstərir ki, büdcə vəsaitlərinin müəyyən edilməsinin statistik üsulu perspektiv üçün hesablanan göstəricilərin dolğunluğunu əks etdirir.

Yuxarıda qeyd olunan iki dəyişənli kəmiyyəti olan reqressiya tənliyi aşağıdakı xətti halda olar:

$$U=a_0 + a_1x$$

Burada, u - dövlət büdcəsi vəsaitinin həcmi;

x - 1) iqtisadiyyatın sahələrində istehsal edilən məhsul,

2) milli gəlir;

a_0, a_1 - ilkin məlumatlar əsasında müəyyən edilən reqressiya xətti əmsalı.

Bu üsulların tərtibi zamanı proqnozlaşdırılan dövrdən asılı olmayan kəmiyyətlərin qiymətlərinin tapılması (milli gəlir və istehsal olunmuş məhsul)

problemi sərbəst problem kimi meydana çıxır. Onların müəyyən edilməsi üçün qeyd olunan ümumi göstəricilərin proqnoz hesablanmasından istifadə edilir. İqtisadi təhlil tədqiq edilən göstəricilərin inkişaf tempinin öyrənilməsi, onların qarşılıqlı münasibəti, tədqiq olunan hadisələrin illər üzrə orta illik tempinin hesablanması ilə tamamlanır. Belə təhlil ona görə vacibdir ki, dövlət büdcəsi real iqtisadi vəziyyət ilə əlaqədardır və təsərrüfatda baş verən hər bir dəyişikliyə reaksiya verir, əhalinin sosial müdafiəsi sahəsində siyasətlə, dövlətin əsas xərclərinin maliyyələşdirilməsi üsullarının dəyişilməsi ilə əlaqədardır.

Büdcə proqnozlaşdırılmasının növbəti mərhələsi- büdcə layihəsinin tərtibi prosesidir. Büdcə layihəsinin tərtibinin əsas vəzifəsi dövlət hakimiyyəti orqanı və yerli özünüidarəetmə orqanları üzərinə qoyulmuş funksiyaların dövlət və yerli özünüidarəetmənin iqtisadi və sosial proqnozlaşdırılmasında nəzərdə tutulan tədbirlərin maliyyə təminatının həyata keçirilməsi məqsədilə büdcədə mərkəzləşdirilmiş pul vəsaitlərinin həcmnin müəyyən edilməsidir.

Büdcə layihəsinin tərtib edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının, Naxçıvan Muxtar Respublikasının, bələdiyyələrin və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin sosial-iqtisadi inkişaf proqnozları işlənib hazırlanır. İcra hakimiyyəti orqanlarında büdcə layihəsinin işlənməsi üçün əsas sayılan icmal maliyyə balansı hazırlanır.

Büdcə layihəsinin tərtib edilməsi Azərbaycan Respublikası hökumətinin, Naxçıvan Muxtar Respublikasının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının mühüm vəzifəsidir.

Büdcə layihəsinin tərtib edilməsini bilavasitə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Maliyyə Nazirliyi və bələdiyyələrin maliyyə orqanları həyata keçirirlər.

Proqnoz-plan əsasında Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi növbəti maliyyə ilinə dövlət büdcəsinin gəlirlər və xərclər üzrə əsas göstəricilərinin layihələrini hazırlayır. Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsi xərclərinin funksional təsnifatına uyğun olaraq növbəti maliyyə ili üçün dövlət

büdcəsi xərclərinin bölgüsünü müəyyən edir. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının hökuməti növbəti maliyyə ilində vəzifə maaşlarının, pensiyaların, müavinətlərin və digər ödənişlərin minimum həddinin artırılması haqında təklifləri nəzərə alır.

Növbəti maliyyə ilinə dövlət büdcəsi xərclərinin bölgüsü Azərbaycan Respublikasının hökuməti tərəfindən qəbul edildiyi gündən sonra iki həftə ərzində Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi:

Dövlət büdcəsi vəsaitinin büdcədən maliyyələşən təşkilatlar arasında bölüşdürülməsi üçün büdcə layihəsini mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına göndərir;

Növbəti maliyyə ilinə və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən orta müddətli perspektivə Azərbaycan Respublikası hökumətinin Naxçıvan Muxtar Respublikası icra hakimiyyəti orqanına münasibətini bildirir.

Dövlət büdcəsinin formalaşmasının ikinci mərhələsində mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən büdcə vəsaitinin büdcə təsnifatına uyğun olaraq bölüşdürülməsi, həmçinin büdcə vəsaitinin sərəncamçılar arasında ünvanlı maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Dövlət büdcəsinin səmərəli idarə edilməsində gəlirlərin proqnozlaşdırılması kimi büdcə xərclərinə nəzarət mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məlum olduğu kimi dövlət tərəfindən iqtisadiyyatın birbaşa tənzimlənməsi büdcə-vergi siyasəti alətləri vasitəsilə həyata keçirilir. Bu siyasətin son məhsulu kimi dövlət büdcəsi və onun xərcləri həmişə sosial iqtisadi maraqların daşıyıcıları olan müxtəlif təbəqələr arasında tarazlığı əks etdirir. İqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsindən və onun mövcud imkanlarından asılı olmayaraq istənilən ölkədə büdcə xərclərinin səmərəli idarə olunması bütün dövrlərdə ən vacib problemlərdən biri hesab edilir. Bu hər şeydən əvvəl ölkənin sosial həyatının və ayrı-ayrı sahələrin fəaliyyəti və inkişafının dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi üçün ayrılan vəsaitlərin real tələbata uyğun olmaması ilə bağlıdır. Ona görə də xərclərin idarə edilməsi bütövlükdə dövlətin, o cümlədən dövlət büdcəsinin

qarşısında duran vəzifələrə uyğun həyata keçirilməlidir. Büdcə xərcləri dedikdə dövlətin və yerli özünüidarəetmə orqanlarının vəzifə və funksiyalarının yerinə yetirilməsinə yönəldilən pul vəsaiti başa düşülür. Müasir şəraitdə ümumi xərc həcmnin müəyyən edilməsindən onların bölüşdürülməsi və maliyyələşdirilməsindək bütün mərhələlərdə idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün lazım olan resursların məhdudluğu üzündən xərclərin idarəedilməsi prosesi daha da mürəkkəbləşmişdir.

Ümumiyyətlə xərclərin idarəedilməsi prosesi aşağıdakı mərhələləri əhatə etməlidir:

Əsaslandırılmış büdcə siyasətinin və onun ali məqsədinin, habelə onların reallaşdırılması üçün lazım olan resursların müəyyən edilməsi;

Büdcə siyasətinin səmərəli həllini təmin etmək məqsədilə resursların optimal bölüşdürülməsi;

Konkret məsələlərin daha effektiv üsullarla həllinin təşkil edilməsi.

Praktikada bu məsələlər büdcənin tərtibi və icrası prosesində və ya digər səviyyədə nəzərə alınır. Eyni zamanda xərclərin idarə edilməsi mədaxil və məxaric üzrə imkanların nəzərə alınması, dövlətin malik olduğu resursların bölüşdürülməsi, onlardan səmərəli istifadə edilməsi, vacib idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsini təmin edəcək informasiya sisteminin yaradılması kimi məsələlərin həll olunduğu proses kimi də baxmaq olar.

Azərbaycan Respublikasında xəzinədarlıq sisteminin yaradıldığı dövrdən ödənişlər mərhələsində xərclər üzərində nəzarət əsasən təmin edilmişdir. Lakin xərclər üzərində daha səmərəli nəzarətin həyata keçirilməsi bu nəzarət mexanizminin öhdəliklər mərhələsində yaradılmasını tələb edir. Belə nəzarət mexanizminin tətbiqi büdcə təşkilatları tərəfindən yaradılmış kreditör borclarının səmərəli idarə edilməsinə, büdcə təşkilatlarını resurslarla müntəzəm təmin etməyə və ən zəruri dövlət ödənişlərini vaxtında həyata keçirməyə imkan verir.

Öhdəlik—malların (iş və xidmətlərin) alınması və bununla əlaqədar müəyyən şərtlərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı büdcə təşkilatlarının gələcək

xərclərinin icrası ilə əlaqədar dövlətin öz üzərinə götürdüyü təəhhüddür. Dövlət xərcləri prosesində öhdəlik mühüm mərhələ hesab edilərək, proqnozlaşdırılmış xərc maddələrinə qarşı mal (iş və xidmətlərin) alışı və bu alışlar əsasında aparılacaq kassa xərclərinə qədər götürülür və Xəzinədarlıqda uçota alınır.

Dövlət büdcəsi xərclərinin tənzimlənməsinin ən vacib istiqamətlərindən biri də onun sahələr üzrə, həmçinin cari və əsaslı xərclər üzrə bölüşdürülməsidir ki, ölkədə mövcud olan makroiqtisadi sabitlik daha çox bu xərclərin nisbətindən asılıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütün ölkələrdə büdcə xərcləri siyasəti öz mühafizəkarlığı ilə seçilir. Bir qayda olaraq cəmiyyətin sosial inkişafı gəlirlə müqayisədə xərclərin daha sürətli artmasını tələb edir ki, bu da gəlir, xərc və büdcə kəsirinin daha uzun müddətə planlaşdırılmasına səbəb olur.

Xərc siyasətinin reallaşdırılması elementlərindən biri də institutsional büdcə maliyyələşdirilməsinin məqsədyönlülüüyü və strukturunun qiymətləndirilməsidir. Keçid dövrünü yaşayan bütün MDB ölkələrində tamamilə büdcə vəsaiti hesabına fəaliyyət göstərən çoxsaylı büdcə təşkilatları şəbəkəsi mövcuddur ki, onların bir çoxunun fəaliyyətində məqsəd heç də ictimai məhsul və xidmətin yaradılmasına yönəldilməmişdir, başqa sözlə bu qurumların sayı əsassız olaraq şişirdilmişdir. Ona görə də maliyyələşmələrin və dövlət vəsaitlərindən istifadənin səmərəliliyinin artırılması və xərclərin optimallaşdırılması üçün büdcə təşkilatlarının inventarizasiyası aparılmalı, dövlət funksiyalarının səmərəli icrasını təmin edəcək sistemə nail olmaq məqsədilə büdcə təşkilatlarının sayı optimal səviyyəyə endirilməlidir.

Bundan başqa xərclərin xarakterinə uyğun olaraq mərkəzi hökumətin funksiyalarına xas olmayan bir çox səmərəsiz xərclərdən təmizləməklə və onların bələdiyyə səviyyəsinə endirilməsinə nail olmaqla dövlət büdcəsinin makroiqtisadi göstəricilərə təsir səviyyəsini daha da artırmaq mümkündür. Bu zaman dövlətin iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclərin strukturu və məqsədyönlülüüyü xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Real sektorun inkişafı üçün dövlət

vəsaitlərinin ayrılması dövlət sektorunun həcmindən asılı olaraq kəskin surətdə dəyişir. Məsələn, Qərbi Avropa ölkələrində bu sektorun xüsusi çəkisi çox olduğu üçün dövlət büdcəsi xərclərinin çox hissəsi subsidiya şəklində milliləşdirilmiş müəssisələrin saxlanmasına və inkişafına yönəldilirdi, birbaşa investisiya qoyuluşları isə ümumi investisiyanın 10-20%-ni təşkil edirdi. Son zamanlar milliləşdirilmiş müəssisələrin özəlləşdirilməsi təsərrüfatlara kapital qoyuluşunu və dövlət müəssisələrinə verilən subsidiyaların həcmi kəskin surətdə azaltmağa imkan vermişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, təsərrüfat məqsədləri üçün ayrılan xərclərin içərisində aqrar sektor daha çox seçilir. Heç bir dövlət fermerlərin və kəndlilərin müflisləşməsində maraqlı deyildir. Şəraitdən asılı olaraq bəzi hallarda dövlət himayədarlıq funksiyasını yerinə yetirməkdən uzaqlaşaraq daxili bazara külli miqdarda xarici kənd təsərrüfatı məhsullarının idxal olunmasına imkan verməsinə baxmayaraq, adətən hökumət öz ölkəsində orta və iri fermer təsərrüfatlarının formalaşmasında daha çox maraqlı olur.

Daxili dövlət borcuna xidmət xərcləri, kənd təsərrüfatı tədbirlərinin maliyyələşdirilməsinə çəkilən xərclər, dövlət və özəl müəssisələrə ayrılan kredit və subsidiyalar, infrastrukturaya obyektlərinin yaradılması və təkmilləşdirilməsi xərcləri büdcə tənzimlənməsinin dəyişən məqsədinə xidmət edir. Bu xərclərin həcmi investisiya qoyuluşunun səviyyəsinə çox ciddi təsir göstərir. Adətən böhran və tənəzzül dövrlərində təsərrüfat məqsədinə dövlət xərclərinin həcmi bir qayda olaraq artır, iqtisadiyyatda dirçəliş meylləri gücləndikcə əksinə azalır.

İxracın kreditləşməsinə, onların sığortalanmasına çəkilən büdcə xərcləri ixracı stimullaşdırır və uzunmüddətli dövrdə tədiyyə balansını yaxşılaşdırır, iqtisadiyyat üçün yeni xarici bazarların əldə olunmasına imkan verir, milli valyutanın möhkəmlənməsinə kömək edir, xaricdən daxili bazara yalnız zəruri malların gətirilməsini təmin edir. Bunlar dövlət büdcəsi xərclərinin xarici iqtisadi yönümünü müəyyən edir.

Dövlət xərclərinin səmərəli idarəedilməsi və onun keyfiyyətə yeni səviyyəyə yüksəldilməsi büdcə vəsaitlərindən istifadənin effektivliyinin artırılmasını, sosialyönümlü xərclərin keyfiyyətinin yüksəldilməsini büdcə subsidiyaları və dotasiyalarının optimallaşdırılmasını nəzərdə tutur. əsas məsələ dövlətin büdcə siyasətinin reallaşdırılmasına imkan verən dövlət borcu və faiz ödənişlərindən başqa digər büdcə xərclərinin xüsusi çəkisinin artırılmasıdır.

Büdcə xərclərinin optimallaşdırılması üzrə görülən tədbirlərin səmərəliliyi son nəticə kimi vəsaitlərdən məqsədyönlü istifadənin səviyyəsi ilə, başqa sözlə xərc edilən dövlət vəsaitinin hər bir vahidinin istifadə effektivliyi ilə müəyyən olunur ki, bu da dövlətin malik olduğu məhdud resursların ilk növbədə strateji məqsəd və vəzifələrin yerinə yetirilməsini şərtləndirir.

1.3 Dövlət büdcəsinin idarə edilməsində xəzinədarlığın rolu

Büdcənin idarə edilməsi –büdcə vəsaitlərinin yığılması və istifadəsi üzrə büdcə prosesinin mühüm mərhələsidir. Bu icra prosesində icra hakimiyyəti orqanları, maliyyə və vergi orqanları, kredit təşkilatları, hüquqi və fiziki şəxslər–vergi ödəyiciləri vəbüdcəvəsaiti alanlar iştirak edirlər.

Azərbaycan Respublikasında büdcələrin xəzinədarlıq vasitəsilə icra edilməsi müəyyənləşdirilmişdir. İcra hakimiyyəti orqanlarına büdcələrin icrasının təşkili və icra edilməsi, büdcə hesablarının və büdcə vəsaitlərinin idarə edilməsi həvalə edilir. Göstərilən orqanlar büdcə vəsaitlərini alanların və bütün sərəncamların xəzinədarları sayılırlar və büdcə idarələrinin tapşırığı ilə və adından büdcə vəsaitləri tədiyyələri həyata keçirirlər.

Büdcənin icrası xəzinənin vahidliyi prinsipinə əsaslanır. Bu prinsip daxil olan gəlirlərin və büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən daxilolmaların vahid büdcə hesabına götürülməsini və nəzərdə tutulan bütün xərclərin vahid büdcə hesabından həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikası büdcə sisteminin bütün səviyyəli büdcələri vahid xəzinə prinsipi əsasında icra edilir.

Xərclər üzrə büdcənin icrası xərclər siyahısı üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsi deməkdir və bir neçə mərhələdən ibarətdir:

1. Büdcəbölgüsünün tərtibi, təsdiqi və büdcə vəsaitlərinin sərəncamçılara çatdırılması.

Azərbaycan Respublikası büdcə sisteminin bütün səviyyəli büdcələrinin icra edilməsini müvəkkil icra orqanları büdcə bölgüsü əsasında həyata keçirirlər.

Büdcə bölgüsü üzrə büdcə vəsaitlərinin baş sərəncamçıları tərəfindən rüblərə bölünməklə Azərbaycan Respublikası büdcə xassələrinin funksional və iqtisadi təsnifatına uyğun təsdiq edilmiş büdcə əsasında sərəncamçılar və

büdcədən vəsait alanlar üzrə tərtib edilir və büdcənin tərtibinə məsul olan icra hakimiyyəti orqanına təqdim edilir.

2. Büdcə öhdəliklərinin limitləri haqqında bildirişlərin təsdiqi və onun sərəmcamçılara və büdcə vəsaiti alanlara çatdırılması.

Büdcə öhdəliyi–büdcəni icra edən orqanın büdcə haqqında qanuna və icmal büdcə bölgüsünə uyğun yaranan, müəyyən edilmiş müddət ərzində müvafiq büdcə vəsaitlərinin xərclənməsini həyata keçirmək üzrə borcudur.

Büdcə öhdəlikləri limiti – büdcəni icra edən orqanın büdcə haqqında qanuna və icmal büdcə bölgüsünə uyğun yaranan, müəyyən edilmiş müddət ərzində müvafiq büdcə vəsaitlərinin xərclənməsini həyata keçirmək üzrə borcudur.

Büdcə öhdəlikləri limiti – büdcəni icra edən orqan tərəfindən sərəmcamçılar və büdcədən vəsait alanlar üçün üç ay müddətinə müəyyən edilən və təsdiq edilən büdcə öhdəliklərinin həcmidir.

Sərəmcamçılar və büdcədən vəsait alanlar üçün büdcə öhdəlikləri limitləri büdcəni icra edən orqan tərəfindən baş sərəmcamçılar tərəfindən təsdiq edilən büdcə vəsaitlərinin bölgüsünün lahiyələri əsasında təsdiq edilir. Büdcə öhdəlikləri limitləri büdcəni icra edən orqan tərəfindən onların qüvvədə olduğu müddət başlanana qədər bütün sərəmcamçılara və büdcədən vəsait alanlara çatdırılır.

1. Büdcə təxsisatları haqqında bildirişlərin təsdiqi, onun sərəmcamçılara və büdcə vəsaitləri alanlara çatdırılması ;

Büdcə təsisatları haqqında bildirş aldıqdan sonra büdcə idarəsi müəyyən olunmuş formada gəlirlər və xərclər smetasını tərtib və təsdiq olunmaq üçün yuxarı büdcə vəsaitləri sərəmcamçılarına təqdim etməlidirlər.

2. Büdcədən vəsait alanların xəzinə öhdəliklərinin qəbul edilməsi ;

Büdcə vəsaitlərini alanlar onlara çatdırılmış büdcə öhdəlikləri limitləri gəlirlər və xərclər smetaları hüdudunda xərclərin həyata keçirilməsi, xərclərin və tədiyyələrin aparılması üçün lazım olan tədiyyə və digər sənədlərin tərtib edilməsi yolu ilə tədiyyələrin həyata keçirilməsi üzrə xəzinə öhdəliyi qəbul edirlər.

Ödəmə sənədlərinin formalarını Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Mərkəzi Banklara razılaşdırmaqla təsdiq edir.

3. Xəzinə öhdəliklərinin icra edilməsinin təsdiqi ;

Büdcəni icra edən orqan xərclərin icra edilməsi üçün lazım olan ödəmə və xərcləri büdcə idarəsinin təsdiq edilmiş gəlirlər və xərclər smetasının və büdcə limitlərinin tələblərinə uyğunluğunu yoxladıqdan sonra büdcə vəsaitlərinin xərclənməsini aparır. Təqdim edilən sənədlərin siyahısı və formaları icra hakimiyyəti orqanının hüquqi aktı ilə təsdiq edilir.

Büdcəni icra edən orqan xəzinə öhdəliklərinin icrasını qəbul edilməsindən aşağıdakı hallarda imtina edə bilər :

- Qəbul edilmiş xəzinə öhdəlikləri tələblərə cavab vermədiyi zaman;
- Qəbul edilmiş xəzinə öhdəliklərinin büdcə haqqında qanuna, qatdırılmış büdcə təxsisatlarına və büdcə öhdəlikləri limitlərinə uyğun gəlmədiyi zaman ;
- Qəbul edilmiş büdcə öhdəliklərinin büdcə idarəsinin təsdiq edilmiş gəlirlər və xərclər smetasına uyğun gəlmədiyi zaman.
- Xərclərin blokrovkasız zamanı.

Xərclənmiş büdcə vəsaitlərinin həcmi təsdiq edilmiş xəzinə öhdəliklərinin həcmi ilə uyğun olmalıdır.

Dövlət büdcəsinin icrası prosesində zərurət yarandıqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanları büdcə təsnifatına uyğun olaraq təsdiq edilmiş xərc maddələri həddində dəyişiklik aparabilir.

Bütün ölkələrdə xəzinədarlıq maliyyə resurslarını, maliyyənin mərkəzləşdirilmiş dövlət mənbələrini özündə əks etdirir.

Xəzinədarlıq sistemi (Treasury system) – maliyyə planlaşdırılması, büdcənin icra edilməsi, nağd dövriyyənin idarə olunması, kassa əməliyyatları, maliyyə uçotu, daxili audit, daxili və xarici borcların idarə edilməsi funksiyalarını icra edən bütün təşkilati qurumların 73 X məcmusudur. Bu sistem çox mürəkkəb informasiya axınlarının idarə edilməsi sistemidir. Həmin sistemin ən mühüm xüsusiyyəti onun xəzinədarlıq hesabı açmaq hüququna malik olmasıdır. Ölkədə

olan digər dövlət idarələrindən heç birinin belə hüququ yoxdur. Xəzinədarlıq sisteminin yaradılmasında əsas məqsəd büdcə təşkilatlarının fərdi maliyyə hesablarına daimi nəzarəti həyata keçirməkdir.

Bir çox hallarda artıq faktiki xərclənmə, həmçinin vəsaitlərin böyük həcmdə kəsrlə xərclənməsi büdcə və proqramların tərtibi zamanı bütün amillərin nəzərə alınmaması ilə bağlıdır. Şişirdilmiş büdcə və gəlirlərin qeyri-real proqnozları icra

Zamanı büdcəyə yenidən baxılmasınə və "büdcənin dəfələrlə işlənilməsi" adlanan arzuolunmaz praktikanın tətbiq edilməsinə gətirib çıxarır. Büdcə təsdiq edildikdən sonra Maliyyə Nazirliyi büdcənin icrasını onun tərtibi zamanı özünün formalaşdırdığı xüsusi qiymətləndirməyə əsasən həyata keçirir. Xəzinədarlıq isə büdcənin icrasını gəlirlərin səviyyəsi ilə müqayisə edir və faktiki daxilolmaların vəziyyətindən asılı olaraq dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan vəsaitlərin istifadə edilməsinə icazə verir. Beləliklə, vəsaitlər Maliyyə Nazirliyi və xəzinədarlıq tərəfindən müəyyən edilmiş proseduralara uyğun büdcədən silinir.

Respublikamızda bazar münasibətlərinin daha da gücləndirilməsi zərurəti ilə əlaqədar olaraq mövcud iqtisadi mühitə uyğun olan və aparılan iqtisadi siyasəti tamamlayan real dövlət büdcəsinin tərtibi, onun icrası zamanı dövlət vəsaitlərinin səmərəli idarə edilməsinin təşkili ən zəruri həyati məsələlərə çevrildi.

Beynəlxalq təcrübə və respublikamızda maliyyə sistemi mövcud vəziyyətdə bu məsələlərin düzgün və beynəlxalq standartlara uyğun həll edilməsi üçün müvafiq təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsini və praktiki olaraq alternativ olmayan təşkilati qərarın qəbul olunmasını tələb edirdi. Bu qərar Respublika Maliyyə Nazirliyinin nəzdində Dövlət Xəzinədarlığının yaradılması idi.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi dövlət büdcəsinin kassa icrasını həyata keçirən və həmin maliyyə əməliyyatlarının uçotunu aparan, büdcə xərcləri üzrə dövlətin adından büdcə təşkilatları qarşısında öhdəlikləri qəbul edən, Azərbaycan Respublikasında dövlətə məxsus maliyyə vəsaitlərinin vahid mərkəzdən idarə edilməsi, bu vəsaitlərin daxil olması və məqsədyönlü xərclənməsi sahəsində cari nəzarəti həyata keçirir.

Agentlik vəzifə və hüquqlarını Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində bilavasitə rayon və şəhər üzrə maliyyə idarələrinin və şöbələrinin xəzinədarlıq strukturları və regional (zona) xəzinədarlıq orqanları vasitəsilə həyata keçirir.

Deyilənləri ümumiləşdirərək, xəzinədarlıq sisteminin yaradılması aşağıdakı səbəblərdən zəruri olmuşdur:

- əməliyyatların avtomatlaşdırılmış qaydada aparılması vasitəsilə büdcə- maliyyə uçotu. Bu, büdcə mədaxillərində dəyişikliklər baş verərkən dövlət xərclərini nəzarətdə saxlamağa imkan verən operativ və birmənalı informasiya alınmasına yardımçı ola bilər;
- vergilərin və büdcənin daha dolğun informasiya bazasında proqnozlaşdırılması. Belə proqnozlar əsasında büdcə gəlirlərinin mədaxilində baş verən dəyişikliklərə operativ reaksiyanı təmin etmək mümkündür;
- Proqnozlardan istifadə etməklə həyata keçirilən maliyyə planlaşdırması. Xərclərin həddlərinin dəqiqləşdirilməsi əsasında nağd vəsaitin gələcək hərəkətini müəyyənləşdirmək olar.

FƏSİL 2. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İDARƏ OLUNMASINDA XƏZİNƏDARLIĞIN ROLUNUN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

2.1 Dövlət büdcəsinin xərclərinin idarə olunması prosesində xəzinədarlığın fəaliyyətinin təhlili

Respublikamızda xəzinədarlıq sisteminin tətbiq edilməsi nəticəsində dövlət maliyyə vəsaitlərindən istifadə olunmasının səmərəli mexanizminin formalaşdırılması, bu vəsaitlərin birbaşa son təyinatına çatdırılması və onunla bağlı əməliyyatların yalnız xəzinə hesabları vasitəsilə aparılması üçün hüquqi baza yaradıldı. Dövlətə məxsus maliyyə ehtiyatlarının vahid mərkəzdən idarə edilməsinin təşkili, bütün dövlət xərclərinin, o cümlədən büdcədən kənar fondların əməliyyatlarını büdcə vasitəsilə həyata keçirilməsi, dövlət daxili və xarici investisiyalarının xəzinə nəzarətinə cəlb edilməsinə başlanılmasına, öhdəliklər sistemini tətbiq edərək büdcə təşkilatları tərəfindən yeni borclanmanın qarşısının alınmasına və xərclərin icrasının maliyyə planlaşdırmaları əsasında həyata keçirilməsinə nail olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında dövlətə məxsus maliyyə ehtiyatlarının vahid mərkəzdən idarə edilməsini təmin etmək, bu vəsaitlərin daxil olması və xərclənməsi üçün daha çevik nəzarət mexanizmini yaratmaq, dövlət borclarının, zəmanətlərin və alınmış kreditlərin uçotunu yaxşılaşdırmaq və respublikada qiymətli kağızlar bazarının formalaşmasını sürətləndirmək məqsədi ilə "Azərbaycan Respublikasında dövlət xəzinədarlığının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Baş Dövlət Xəzinədarlığı, Naxçıvan Muxtar Respublikasında, respublikanın şəhər və rayonlarında onun ərazi orqanları yaradılmışdır. Bununla da Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Baş Dövlət Xəzinədarlığının yaradılması ilə əlaqədar olaraq respublika büdcəsinin, büdcədən kənar dövlət fondlarının, büdcədən maliyyələşdirilən idarə

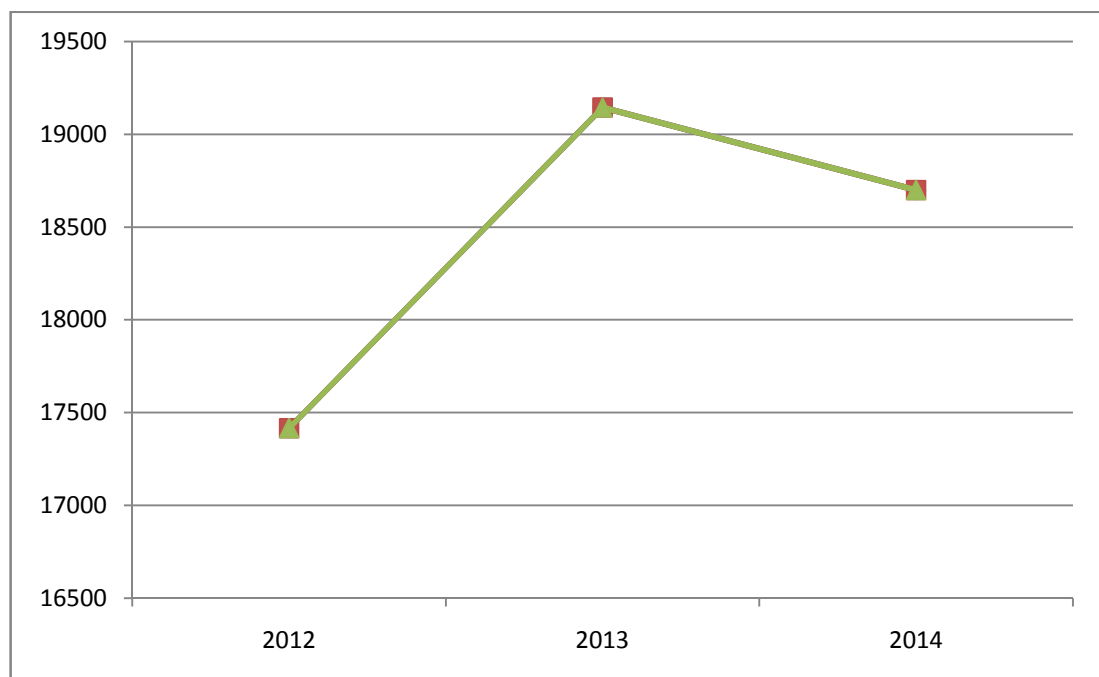
və təşkilatların vəsaitləri Baş Dövlət Xəzinədarlığının hesablarında cəmləşdirilmişdir.

Müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq büdcə vəsaitlərinin xərclənməsi mərkəzləşdirilmiş qaydada Baş Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən həyata keçirilir ki, bu da ödənişlər üzrə borcların əmələ gəlməsinin qarşısını almağa, büdcə təşkilatlarını resursla müntəzəm təmin etməyə və zəruri dövlət ödənişlərini vaxtında həyata keçirməyə, büdcə vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsi üzərində cari nəzarəti etməyə imkan verir.

Son illərdə Dövlət büdcəsinin xərclərinin idarə olunması Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi tərəfindən elektron olaraq həyata keçirilir ki, bu da statistik göstəricilərə vaxtında nəzarətin operativliyini təmin edir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Büdcəsinin Xərcləri son üç il ərzində dalğavari hərəkət etmiş 2012-2014-cü illər ərzində artıb azalmışdır. Bu qrafiki aşağıdakı sxemdə görə bilərik.

Dövlət büdcəsi Xərcləri (Milyon manatla)

Dövlət Büdcəsinin xərclərinin bu dinamikası büdcənin idarə edilməsi ilə bağlıdır. Gördüyümüz kimi 2013-cü ildə dövlət büdcəsi xərclərinin məbləği 2012-ci ilə nisbətə artmış bu da öz təsirini büdcə xərclərinə nəzarəti gücləndirməklə 2014-cü ildə bu rəqəmin aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. Bütün Dövlət büdcəsi xərcləri, o cümlədən rayon və büdcədən kənar köçürmələr Vahid Xəzinə Hesabı sistemi (VXH) vasitəsilə mərkəzləşdirilmişdir.

2015-ci il və sonrakı üç il üçün dövlət büdcəsi xərclərinin layihəsi ölkənin əsas makroiqtisadi proqnoz göstəriciləri, büdcədən maliyyələşən və maliyyə yardımı alan təşkilatların büdcə sifarişləri və gözlənilən real büdcə gəlirləri nəzərə alınmaqla hazırlanmışdır.

Dövlət büdcəsi xərclərinin strukturuna uyğun olaraq cari, əsaslı və dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin optimal hədlərinə nail olunmuş, qarşıda duran vəzifələrin həlli üçün maliyyə təminatı formalaşdırılmışdır.

Sosial siyasətin davam etdirilməsi, əhəlinin, o cümlədən qaçqın və məcburi köçkünlərin, hərbi qulluqçuların, müharibə əlilləri və şəhid ailələrinin rifahının və yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, tibbi-sosial reabilitasiya sisteminin müasir tələblər səviyyəsində qurulması prioritet hədəflər hesab edilməklə, onların maliyyə təminatı üçün tələb olunan məbləğdə vəsait 2015-ci il dövlət büdcəsinin xərclərində nəzərə alınmışdır.

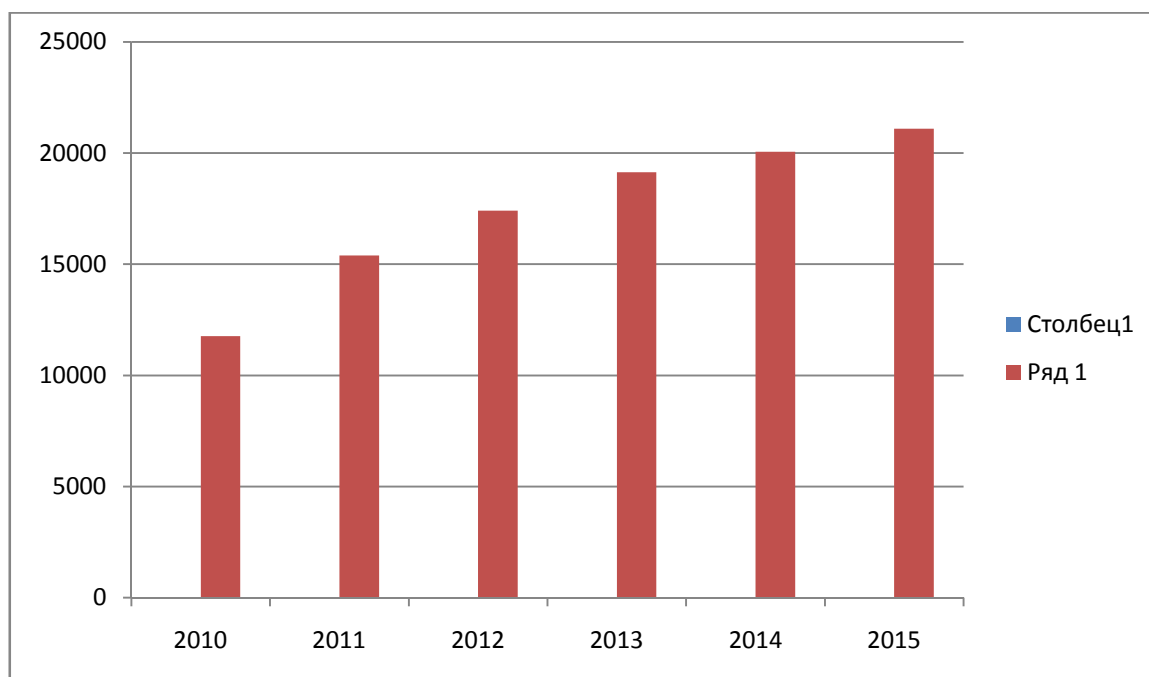
Dövlət büdcəsinin xərcləri (mln. manatla)				
		<i>2015-ci il proqnoz</i>	<i>2014-ci il fakt</i>	<i>2015/2014 faizlə</i>
	Xərclər cəmi	21100,0	20063,0	+5,2

2015-ci ildə dövlət büdcəsi xərclərinin strukturunun, tərtibi və icrası prosesinin təkmilləşdirilməsi, şəffaflığının, səmərəliliyinin və ünvanlılığının artırılması,

xərclərin ortamüddətli (2015-2018-ci illər) və uzunmüddətli dövrləri əhatə edən proqramlar və son nəticəyə söykənən prinsiplər əsasında proqnozlaşdırılmasının daha da genişləndirilməsi diqqətdə saxlanılmışdır.

2015-ci il dövlət büdcəsinin xərcləri ÜDM-in 34,5 faizi səviyyəsində nəzərdə tutulur ki, bu da 2014-cü illə müqayisədə 1,3 faiz-bənd çoxdur.

Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin xərcləri və onun artım sürəti

Xərclər üzrə büdcənin icrası xərclər siyahısı üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsi deməkdir və bir neçə mərhələdən ibarətdir :

1. Büdcə bölgüsünün tərtibi, təsdiqi və büdcə vəsaitlərinin sərəmçılara çatdırılması. Azərbaycan Respublikası büdcə sisteminin bütün səviyyəli büdcələrinin icra edilməsini müvəkkil icra orqanları büdcə bölgüsü əsasında həyata keçirirlər. Büdcə bölgüsü üzrə büdcə vəsaitlərinin baş sərəncamçıları tərəfindən rüblərə bölünməklə Azərbaycan Respublikası büdcə xassələrinin funksional və iqtisadi təsnifatına uyğun təsdiq edilmiş büdcə əsasında

sərəncamçılar və büdcədən vəsait alanlar üzrə tərtib edilir və büdcənin tərtibinə məsul olan icra hakimiyyəti orqanına təqdim edilir.

2. Büdcə öhdəliklərinin limitləri haqqında bildirişlərin təsdiqi və onun sərəncamçılara və büdcə vəsaiti alanlara çatdırılması. Büdcə öhdəliyi – büdcəni icra edən orqanın büdcə haqqında qanuna və icmal büdcə bölgüsünə uyğun yaranan , müəyyən edilmiş müddət ərzində müvafiq büdcə vəsaitlərinin xərclənməsini həyata keçirmək üzrə borcudur. Büdcə öhdəlikləri limiti – büdcəni icra edən orqanın büdcə haqqında qanuna və icmal büdcə bölgüsünə uyğun yaranan , müəyyən edilmiş müddət ərzində müvafiq büdcə vəsaitlərinin xərclənməsini həyata keçirmək üzrə borcudur. Büdcə öhdəlikləri limiti – büdcəni icra edən orqan tərəfindən sərəncam – çılar və büdcədən vəsait alanlar üçün üç ay müddətinə müəyyən edilən və təsdiq edilən büdcə öhdəliklərinin həcmidir.

Büdcə icrası zamanı Xəzinədarlıq öhdəlik və vəsaitlərə nəzarətlə bağlı məsuliyyət daşıyır. Rayon səviyyəsində xəzinədarlıq orqanları Xəzinədarlığın tabeliyində olan qurumlar kimi fəaliyyət göstərir və öhdəlikləri və XIİS-də ödənişləri həyata keçirirlər.

VXHS-nin möhkəmləndirilməsi və vəsaitlərin idarə etmə funksiyalarının mərkəzləşdirilməsi sayəsində, Maliyyə Nazirliyi hökumətin maliyyə əməliyyatları barədə etibarlı və vaxtında məlumat hazırlaya bilir. Büdcə Milli Məclis tərəfindən təsdiq edildikdən sonra, büdcə ayrılması XIİS-ə yüklənir. Xəzinə tərəfindən ciddi nəzarətdə olan kifayət qədər büdcə ayrılması olmadıqca, xərclər həyata keçirilə bilməz. Ödənişlər xəzinədarlıq vasitəsilə mərkəzləşmiş qaydada və yalnız nəğd vəsait olduqda həyata keçirilir. Yoxlama dövründə öhdəlik limitindən aşağı vəsait limiti tətbiq edilməmişdir, çünki bütün öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün dövlət kifayət qədər nəğd vəsait saxlayır.

Bütün bu qeyd edilənlər son nəticədə, büdcə vəsaitlərinin yalnız xəzinə hesabları vasitəsilə istifadə olunmasını, dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş vəsaitlərin birbaşa son təyinatına çatdırılmasını, dövlət xərclərinin yalnız xəzinədarlıq tərəfindən qəbul edilmiş öhdəliklər çərçivəsində yaranan borcların

ödənilməsinə yönəldilməsini, büdcə təşkilatları tərəfindən maliyyə intizamına əməl edilməklə və təsdiq edilmiş xərc smetalarında nəzərdə tutulmuş limitlər gözlənilməklə vəsaitlərdən məqsədyönlü və təyinatına görə istifadə olunmasına zəruri nəzarətin həyata keçirilməsini təmin etmişdir.

Xəzinədarlığın büdcə xərclərinin idarə edilməsi prosesindəki funksiyaları aşağıdakılardan ibarətdir :

- Baş Dövlət Xəzinədarlığının hesabları üzrə əməliyyatları həyata keçirir və onların uçotunu təşkil edir ;
- Xəzinədarlığın cari hesabları ilə tranzit hesabları arasında hesablaşmaların həyata keçirilməsini Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı ilə razılaşdırılmış qaydada tənzimləyir ;
- Müəyyən olunmuş qaydada mərkəzləşdirilmiş xərclərin , o cümlədən məqsədli büdcə fondlarının xərclərinin icrasını təmin edir.
- Dövlət büdcəsi ilə digər büdcələrin qarşılıqlı əlaqələrinin nizamlanmasını və qarşılıqlı hesablaşmaları həyata keçirir , o cümlədən müvafiq ilin dövlət büdcəsinə riayət olunmaqla Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdiyi qaydada və hədlərdə dövlət büdcəsindən ssuda (borc) verir.
- Baş Dövlət Xəzinədarlığı ilə yerli xəzinədarlıq orqanları arasında hərəkət edən maliyyə resurslarının və pul vəsaitlərinin dövri üzləşdirilməsini həyata keçirir;
- Dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərdən təyinatı üzrə istifadə olunmasına ; büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar vəsaitlərinin maliyyə orqanları ilə razılaşdırılmış qaydada təsdiq edilmiş smetaya uyğun istifadəsinə ümumi nəzarət edir ;
- Büdcə və büdcədən kənar (o cümlədən məqsədli büdcə fondları) gəlir və xərclərin icrasına dair hesabat məlumatlarının müvafiq büdcə təşkilatları ilə dövr üzləşdirilməsini həyata keçirir ;
- Büdcə və büdcədən kənar (o cümlədən məqsədli büdcə fondları) gəlirlərin tədiyyə növləri kassa icrasının, xərclərin isə büdcə təşkilatları üzrə kassa və faktiki icrasının uçotuna aparır .

- Müəyyən olunmuş qaydada dotasiyaların verilməsini təmin edir;
- Büdcənin icrasında yaranmış gərginliyi aradan qaldırmaq üçün “ Büdcə sistemi haqqında ”, Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyən edilmiş daxili və xarici maliyyələşdirilmiş mənbələrindən istifadə edir.

Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi Dövlət büdcəsinin kassa və faktiki icrasının uçotuna aparmaqla Xərclərinin idarə olunmasında birbaşa iştirak edir. Büdcə xərclərinin kassa icrası üçün xəzinədarlıq tərəfindən *Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən maliyyələşən* təşkilatlar və dövlət xərclərinin həyata keçirilməsini təmin edən orqanlar qarşısında mövcud qaydalara uyğun olaraq dövlət öhdəlikləri qəbul edilir, bu öhdəliklər uçota alınır və dövlət büdcəsinin icrası haqqında dövrü hesabatlara daxil edilir. Dövlət büdcəsinin hüquqi və fiziki şəxslər qarşısında yaranan öhdəliklərinin büdcə vəsaiti hesabına təmin edilməsi xəzinədarlığın vahid hesabından pul vəsaitlərinin köçürülməsi ilə həyata keçirilir və bu dövlət büdcəsinin xərclərinin kassa icrasını təşkil edir.

Xərclərin kassa icrası müəyyən edilmiş dövr ərzində təmin ediləcək dəyərlərin haqqının qabaqcadan ödənişi vasitəsilə də həyata keçirilə bilər. Bu cür ödənişlər satınalmanın tərəfləri arasında bağlanmış alqı-satqı müqavilələri ilə şərtləndirilməsi və xəzinədarlıq tərəfindən məqbul sayıldıqdan sonra həyata keçirilir. Dövlət büdcəsinin xərclərinin kassa icrası üzrə məlumatları bu xərcləri həyata keçirən büdcə təşkilatları ilə xəzinədarlıq arasında dövrü olaraq üzləşdirilir və müvafiq qaydada rəsmiləşdirilir.

Bu istiqamətdə nəzarəti daha da gücləndirmək, dövlət vəsaitlərindən səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsi üzərində təsirli cari nəzarəti təmin etmək, debitor və artırmaq məqsədilə xəzinədarlıq sisteminin kompüterləşdirilməsi, bütün maliyyə qurumlarını əhatə edən lokal şəbəkələrin yaradılması üçün Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müvafiq işlər həyata keçirilir.

2.2 Dövlət büdcəsinin icrasında Xəzinədarlıq Agentliyinin fəaliyyəti

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi dövlət büdcəsinin kassa icrasını həyata keçirən və həmin maliyyə əməliyyatlarının uçotunu aparan, büdcə xərcləri üzrə dövlətin adından büdcə təşkilatları qarşısında öhdəlikləri qəbul edən, Azərbaycan Respublikasında dövlətə məxsus maliyyə vəsaitlərinin vahid mərkəzdən idarə edilməsi, bu vəsaitlərin daxil olması və məqsədyönlü xərclənməsi sahəsində cari nəzarəti həyata keçirir.

Agentlik vəzifə və hüquqlarını Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində bilavasitə rayon və şəhər üzrə maliyyə idarələrinin və şöbələrinin xəzinədarlıq strukturları və regional (zona) xəzinədarlıq orqanları vasitəsilə həyata keçirir.

Bir çox dövlətlərdə ölkənin iqtisadi vəziyyətindən, tarixi və mədəni amillərdən, iqtisadiyyatın idarəedilməsi məsələləri üçün məsuliyyət daşıyan qurumun imkan və qabiliyyətindən asılı olaraq xəzinədarlığa büdcə və maliyyənin idarə edilməsinin ümumi makroiqtisadi siyasət həddində büdcə və vergi siyasətinin hazırlanması, büdcənin tərtib edilməsi, büdcənin icrası, büdcənin icrası ilə əlaqədar olan maliyyə əməliyyatları, büdcənin icrası üzrə əməliyyatların uçotu və maliyyə informasiya sistemi, auditor xidməti kimi əsas funksiyaları həvalə edilir.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir:

- hər il növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin layihələrinin və sonrakı üç il üçün icmal büdcənin göstəricilərinin hazırlanmasında iştirak etmək, büdcənin icrasına dair hesabat sənədlərini hazırlamaq və dövlət büdcəsinin kassa icrasını həyata keçirmək;

- dövlət büdcəsinin icrası üzrə xəzinə əməliyyatlarının uçotu və hesabatı işlərinin təşkilinə metodiki rəhbərliyi həyata keçirmək;
- dövlət büdcəsinə bütün daxilolmalar, büdcədənəkar haqlar (ödənişlər), büdcədənəkar dövlət fondları (Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun gəlirləri, əməliyyat xərcləri, beynəlxalq banklarda və digər maliyyə institutlarında vəsaitin yerləşdirilməsi ilə bağlı xərclər istisna olmaqla), məqsədli büdcə fondları, dövlət büdcəsinin kəsirinin bağlanması üçün dövlət təminatı ilə alınmış kreditlər üzrə maliyyə əməliyyatlarını və digər dövlət maliyyə əməliyyatlarını qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq həyata keçirmək;
- büdcəyə daxilolmaların vəziyyətindən asılı olaraq və büdcə kəsiri nəzərə alınmaqla (müdafiə olunan xərc maddələri istisna olmaqla) təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş xərcləri maliyyələşdirmək;
- dövlət büdcəsi vəsaitinin idarə edilməsinin, o cümlədən mərkəzləşdirilmiş xərclər üzrə nəzərdə tutulmuş resurslardan istifadənin səmərəliliyinin təmin edilməsi məqsədilə maliyyə planlaşdırılmasını həyata keçirmək;
- müəyyən olunmuş qaydada, lakin dövlət büdcəsinin təsdiq olunmuş göstəricilərindən artıq olmamaq şərtlə büdcə xərcləri üzrə dövlətin adından büdcə təşkilatları qarşısında öhdəlik götürmək, bu öhdəliklər çərçivəsində alınmış mal, iş və xidmətləri xəzinə uçotuna qəbul etmək və kassa xərcləri aparmaq;
- ehtiyat fondlarından vəsaitin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdiyi təyinatlar üzrə yönəldilməsini təmin etmək;
- dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların sifarişi və məxaric cədvəllərinə əsasən onların xərc smetalarında nəzərdə tutulmuş vəsait həddində maliyyələşməsinə həyata keçirmək;
- dövlət büdcəsində büdcə kəsirinin örtülməsi üçün nəzərdə tutulmuş maliyyələşmə mənbələrindən istifadə etmək;

- dövlət maliyyəsindən istifadə sahəsində şəffaflığı təmin etmək məqsədilə dövlət büdcəsindən maliyyələşən bütün idarə, müəssisə və təşkilatlar üzrə maliyyə əməliyyatlarının müvafiq uçot qaydalarına uyğun uçotunu aparmaq;
- dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatın layihəsini və icmal hesabatı hazırlamaq;
- dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üzrə ayrılan vəsaitlərdən təyinatı üzrə istifadə olunmasına, habelə büdcədənkenar vəsaitlərin təsdiq edilmiş smetaya uyğun istifadəsinə dövlət büdcəsinin kassa icrası prosesində cari nəzarəti həyata keçirmək;
- rayon, şəhər üzrə maliyyə idarələrinin və şöbələrinin xəzinədarlıq strukturlarında və regional (zona) xəzinədarlıq orqanlarında xəzinə işlərinin müvafiq qaydalara uyğun qurulmasına, büdcə vəsaitinin hərəkətinin xəzinə hesablarında düzgün əks etdirilməsinə, mövcud kredit resursu və büdcə limiti həddinin gözlənilməsi prinsipinə əməl edilməsinə, ödəniş üçün əsas olan təsdiqedicə sənədlərin mövcud qanunvericiliyə uyğunluğuna operativ nəzarəti təmin etmək;
- xəzinə işlərinin normativ sənədlərin tələblərinə uyğun təşkilinin və aparılmasının icra vəziyyətini yoxlamaq;
- qabaqcıl beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, Agentliyin fəaliyyətində elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiq edilməsini təmin etmək;
- Agentlik tərəfindən xidmət göstərilən büdcə təşkilatları ilə rayon, şəhər üzrə maliyyə idarələrinin və şöbələrinin xəzinədarlıq strukturları və regional (zona) xəzinədarlıq orqanları arasında hərəkət edən maliyyə resurslarının dövrü üzləşdirilməsini həyata keçirmək;
- qanunvericiliyə uyğun olaraq dövlət sirrinin və məxfilik rejiminin qorunması üçün zəruri tədbirlər, habelə fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun təhlükəsizlik tədbirlərini görmək;

- rayon, şəhər üzrə maliyyə idarələrinin və şöbələrinin xəzinədarlıq strukturlarının və regional (zona) xəzinədarlıq orqanlarının proqram vasitələri ilə təmin olunmasına əməli köməklik göstərmək;
- büdcə təşkilatları tərəfindən alınan mal, iş və xidmətləri xəzinə hesab kitablarında uçota almaq;
- dövlət xəzinədarlığının idarəedilməsi sahəsində normativ tənzimləmənin həyata keçirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə təkliflər vermək.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün aşağıdakı hüquqlara malikdir:

- mərkəzləşdirilmiş xərclərin kassa icrası prosesində öz səlahiyyətləri daxilində cari nəzarətin həyata keçirilməsi, maliyyə planlaşdırılması və dövlət büdcəsindən xərclərin maliyyələşdirilməsi üçün büdcə təşkilatlarından zəruri sənədləri almaq;
- dövlət büdcəsinin icrası ilə əlaqədar olaraq yerli və ya mərkəzləşdirilmiş xərclərdən maliyyələşən nazirlik, komitə, şirkət, baş idarə və idarələrdən hesabatların vaxtında təqdim edilməsini tələb etmək və onları icmallaşdırmaq;
- rayon, şəhər üzrə maliyyə idarələrinin və şöbələrinin xəzinədarlıq strukturlarının və regional (zona) xəzinədarlıq orqanlarının xəzinə əməliyyatlarının aparılmasına bank xidməti göstərilməsi üçün müvafiq qaydada seçilmiş Agent- Banklarda tranzit hesabları açmaq;
- ayrılmış büdcə vəsaitinin təyinatı üzrə xərclənməməsi aşkar olunduğu, habelə vəsaitin xərclənməsinə dair müvafiq hesabatlar təqdim edilmədiyi hallarda müvafiq büdcə təşkilatının rəhbərliyini xəbərdar etməklə, həmin təşkilatın maliyyələşdirilməsinin məhdudlaşdırılması üçün Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə təkliflər vermək;
- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə qərarlarına və hüquq-mühafizə orqanlarının müraciətlərinə əsasən idarə, müəssisə və təşkilatlarda aparılan təftiş və yoxlamalarda, habelə bu təşkilatların maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin təhlilində iştirak etmək;

- dövlət büdcəsindən və Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara bank hesabı açmaq və ya belə hesabdan istifadə etmək üçün yazılı icazə vermək, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada əvvəllər verdiyi icazəni geri çağırmaq;
- büdcə təşkilatlarından və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımları alan digər təşkilatlardan həmin vəsaitlərdən istifadə barədə, müəyyən olunmuş qaydada, aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və təşkilati təsnifat üzrə hesabatlar almaq;
- fəaliyyət göstərdiyi sahə üzrə dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarına, fiziki və hüquqi şəxslərə zəruri məlumatlar (sənədlər) barədə sorğu vermək və onlardan belə məlumatları (sənədləri) almaq;

Büdcə təşkilatı qabaqcadan Xəzinədarlıq tərəfindən qeydiyyatda alınmış öhdəliklərə uyğun (yəni ondan çox olmamaqla) qəbul etdiyi mal, iş və xidmətlərə görə əməliyyatın baş verdiyi ay daxilində “Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi”ni hazırlayır və təsdiqedicisi sənədlərlə birlikdə Xəzinədarlığa təqdim edir. Bundan başqa, göstərilən şərtlərdə istisna hallar da nəzərdə tutulur. Mövcud reallıqları nəzərə alaraq ilkin mərhələdə malların (iş və xidmətlərin) alışı olmadan qabaqcadan ödəniş aparıla bilər. Mal alınmasına, iş və xidmət göstərilməsinə dair tərəflər arasında bağlanmış müqavilənin şərtlərinə görə qabaqcadan ödəniş halları nəzərdə tutularsa, bu ödənişlər “Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi” hazırlanmadan həyata keçirilir. Qabaqcadan ödənilmiş vəsaitə görə büdcə təşkilatına təhvil verilən dəyərlilər “Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi”ndə xüsusi qrafada göstərilir və Xəzinə Hesab Kitablarına müvafiq qaydada işlənir.

“Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi” yoxlanılaraq uçota alınmaq üçün təsdiqedicisi sənədlərlə birlikdə Xəzinədarlığa təhvil verilir. Təsdiqedicisi sənədlər Xəzinədarlıqda yoxlanılır və “Xəzinədarlıq” ştamplı ilə təsdiqlənərək geri qaytarılır. Bu halda şübhə doğuran məsələlər üzrə Xəzinədarlıq tərəfindən əlavə yoxlama təşkil edilə bilər. İcra olunmamış öhdəlik qalığından çox olmayan məbləğ və bu qaydaların bütün tələblərinə uyğun hazırlanmış “Malların (iş və

xidmətlərin) alışı sənədi” uçotu qəbul edilir və bunun nəticəsində yaranmış kreditor borcu dövlət borcu hesab olunaraq kassa icrası üçün əsas sayılır. Haqqı qabaqcadan ödənilmiş mal (iş və xidmətlər) daxil olduqda həmin dəyərlilərin uçotunun qurulması ilə yanaşı Xəzinə Hesab Kitabında “Qabaqcadan ödəniş” müvafiq məbləğlərdə azaldılır.

Malların (iş və xidmətlərin) alışının xəzinə uçotu mərhələsinin tətbiq edilməyə başlanması kassa xərcləri üçün indiyədək istifadə olunan “Sifariş”lərdə müəyyən dəyişikliklər aparılmasını zəruri edir.

Öhdəlik, alış və kassa xərci mərhələləri bir-birilə nə qədər sıx əlaqədə olsa belə, onların başvermə, sənədləşdirmə anları müxtəlifdir.

Beləliklə, “Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi”nin Xəzinədarlıq tərəfindən qəbulu aşağıdakı üç əsas şərti nəzərdə tutur.

Birincisi, “Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi” bundan əvvəl xəzinədarlıq tərəfindən qəbul edilmiş öhdəlik sənədindən sonra hazırlana bilər;

İkincisi, “Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi” malların (iş və xidmətlərin) alındığı hesabat ayı daxilində hazırlana və uçota alın bilər;

Üçüncüsü, “Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi”nin məbləği həmin an üçün yaranmış öhdəlik qalığından artıq ola bilməz.

Bu mərhələnin tətbiqi zamanı həmin dövrədək büdcə təşkilatlarının cari ilin əvvəlindən artan yekunla debitor valyutaların (qabaqcadan ödənişlərin) və mal, iş və xidmətlər üzrə həyata keçirilmiş alışların cəmi məbləğləri ayrı-ayrı maddələri üzrə XHK-ların müvafiq sütununda göstərilməlidir.

Büdcə təşkilatlarında mal, iş və xidmətlərin dövlət öhdəlikləri çərçivəsində alışlarının xəzinə uçotunu təşkil etmək üçün xərc Xəzinə Hesab Kitablarında

(XHK) müvafiq dəyişikliklər edilir.

Büdcə Təşkilatları tərəfindən alınan malların (iş və xidmətlərin) Xəzinədarlıq tərəfindən Xəzinə Hesab Kitablarında uçota alınması prosesi büdcənin icrası haqqında dövri hesabatlarda öz əksini tapır.

Hesabat formalarına əlavə edilmiş “Malların (iş və xidmətlərin) alışı” və “qabaqcadan ödəniş” sütunlarında büdcə təşkilatları tərəfindən hesabat ayı ərzində alınmış malların (iş və xidmətlərin) və qabaqcadan ödənilmiş vəsaitlərin büdcə təsnifatı üzrə aylıq dövriyyələri göstərilir.

Malların (iş və xidmətlərin) alışının və qabaqcadan ödənişlərin uçotu, xərc maddələri üzrə büdcə təşkilatları tərəfindən yaradılmış debitor və kreditor borclarının müəyyən edilməsinə imkan verir. Xəzinə Hesab Kitabının “qabaqcadan ödəniş” sütununun artan yekunla dövriyyəsi müvafiq xərc maddəsi üzrə yaradılmış debitor borcu hesab olunur. XHK-nın “mal alışı” sütununun artan yekunla məbləğin “debet” sütununda dövriyyənin qabaqcadan ödəniş məbləği qədər azaldılması hissəsinə olan fərqi, müvafiq xərc maddəsi üzrə yaradılması kreditor borcunu göstərir.

İlin sonunda XHK-lar bağlanaraq yuxarıda göstərilən hesablanmış debitor və kreditor borcları növbəti keçirilir və yeni açılmış müvafiq XHK-larda “ilin əvvəlinə qalıq” adı ilə ayrıca sətirdə işlənir. Eyni ilə, sütununda kreditor borcuna bərabər məbləğlərdə öhdəlik qalıqları yazılır.

2.3 Dövlət kreditinin və büdcə kəsrinin istifadə və idarə olunmasının səmərəliliyinin artırılması məqsədilə xəzinədarlıq sistemində nəzarət sisteminin fəaliyyətinin təhlili

Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin Nazirlər Kabinetinin 6 noyabr 2000-ci il tarixli qərarına əsaslanan funksiyalarından biri də dövlət büdcəsində büdcə kəsrinin örtülməsi üçün nəzərdə tutulmuş maliyyələşmə mənbələrindən istifadə edilməsi olub növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunla müəyyən edilən dövlət büdcəsi kəsrinin məbləğinin maliyyələşməsində dövlət borcu, kredit və digər mənbələr hesabına həyata keçirilməsinə nəzarəti həyata keçirməkdir.

Büdcə siyasətinin təmin olunması məqsədi ilə hər büdcə ilində gəlirlər, xərclər və büdcə kəsri üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi proqnozları hazırlanır.

Büdcə kəsri üzrə:

- ✓ İqtisadi sabitliyi qorumaq məqsədilə dövlət büdcəsi kəsrinin ÜDM-yə nisbətən tədricən azaldılmasına nail olmaq;
- ✓ Büdcə kəsri inflasiya yaratmayan mənbələr hesabına maliyyələşdirmək;
- ✓ Kəsrin maliyyələşdirmə mənbələrini təkmilləşdirmək məqsədilə investisiya və daxilolmaların maksimum artırılmasına yönəldilən aktiv özəlləşdirmə proqramını həyata keçirmək;
- ✓ Dövlətin qısamüddətli istiqraz vərəqələri bazarını daha da inkişaf etdirmək, dövlət qiymətli kağızlar bazarında investorların iştirakını genişləndirməklə bu kağızlara olan tələbatı artırmaq və faiz dərəcələrinin aşağı salınmasına nail olmaq;
- ✓ Dövlət qiymətli kağızlarının təkrar bazarını yaratmaq;
- ✓ Əhalidə olan sərbəst pul vəsaitlərinin dövriyyəyə daha səmərəli cəlb edilməsini və dövlətin qiymətli kağızlar bazarında iştirakının artırılmasını təmin etmək üçün dövlət daxili uduşlu istiqraz vərəqələrinin buraxılmasını genişləndirmək.

Ölkənin ortamüddətli iqtisadi və sosial inkişaf proqnozuna uyğun olaraq, maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi üçün 2015-ci ildə büdcə-vergi siyasəti üzrə

dövlət büdcəsi kəsirinin idarə olunan səviyyədə saxlanılmasına nail olunmasının reallaşdırılması da nəzərdə tutulur.

Ölkə iqtisadiyyatında mühüm maliyyə təminatı rolunu oynayan dövlət büdcəsində risklərin qarşısının alınması, aparılan iqtisadi islahatların nəticəsi olaraq ölkə iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorundan daxilolmaların artırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsi 2015-ci ildə qarşıda duran vəzifələrdəndir.

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin yığım əmsalının artırılması, mülkiyyət və yol vergilərinin dərəcələrinin optimallaşdırılması, əməkhaqqından gəlir vergisinin vergi tutulmayan məbləğinin yaşayış minimumuna yaxınlaşdırılması, müxtəlif vergi növləri üzrə vergi bazasının genişləndirilməsi və vergidən yayınmaların qarşısının alınması istiqamətində işlər növbəti illərdə də davam etdiriləcəkdir.

2015-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri ümumi daxili məhsulun 32,5 faizi həcmində olmaqla, nominal ifadədə 19 438,0 mln. manat, dövlət büdcəsinin xərcləri isə ümumi daxili məhsulun 35,3 faizini təşkil etməklə 21 100,0 mln. manat həcmində proqnozlaşdırılır.

2013-2015-ci illər üzrə dövlət büdcəsinin göstəriciləri (mln. manat)

	2015-ci ilin müqayisəsi						
	2013	2014	2015	2013-cü illin faktı ilə		2014-cü illin faktı ilə	
	fakt	fakt	proqnoz	fərq (+;-)	faiz	fərq (+;-)	faiz
Gəlirlər	19496,3	18384,0	19438,0	-58,3	-0,3	1054,0	5,7
Xərclər	19143,5	20063,0	21100,0	1956,5	10,2	1037,0	5,2
Büdcəkəsiri - / profisiti	352,8	-1679,0	-1662,0	-2014,8		17,0	

2015-ci il dövlət büdcəsinin kəsirinin maliyyələşdirilməsi üçün 1662,0 mln. Manat vəsait nəzərdə tutulmuşdurki, bu da 2014-cü illə müqayisədə 17,0 mln. Manat və ya 1,0 faiz azdır.

Dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi qiymətli kağızların yerləşdirilməsindən, özəlləşdirmədən daxilolmalar, xarici qrantlar və dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı hesabına həyata keçiriləcəkdir. 2015-ci ildə dövlət büdcəsi kəsirinin ÜDM-ə nisbəti 2,8 faiz təşkil edəcəkdir. 2006–2012-ci illər arasında real məzənnə 46.3 faiz bahalaşmışdır. 2011-ci ildən 2013-cü ilə dək olan dövrdə büdcə artıqlığı azalmışdır, 2013-cü ildə isə icmal büdcə kəsiri ÜDM-un 1.8 faizini təşkil etmişdir. 2014-cü ildə icmal büdcə kəsirin ÜDM-da payının 4 faiz olduğu planlaşdırılaraq, kreditlər vasitəsilə maliyyələşəcəkdir.

Cədvəl3:Büdcə2011-2013(AZNmilyon)

	2011	2012	2013
İcmalbüdcəsiningəlirləri	23226	22338	23223
Dövlətbüdcəsiningəlirləri	15701	17282	19496
ARDNF-dantransferlər	9000	9905	11350
Vergidaxilolmaları	5472	6026	6664
Neftsektoru	2592	2735	2906
Qeyri-neftsektoru	2880	3291	3764
GömrükKomitəsindəndaxiolmalar	1142	1208	1383
NMR-mnmbüdcəgəlirləri*	49	60	65
ARDNS-dandaxiolmalar**	6628	4023	2537
DSMF-dandaxiolmalar***	765	975	1125

2014-cü ilin Büdcə sənədləri büdcə kəsiri və maliyyə aktivlərinin təfərrüatları istisna olmaqla bütün standartlara cavab verir. Büdcə kəsinə xərclərdəki borc ödənişləri də daxil olduğundan, büdcə kəsirinin hesablanması DVS və ya digər beynəlxalq standartla uyğun aparılır.

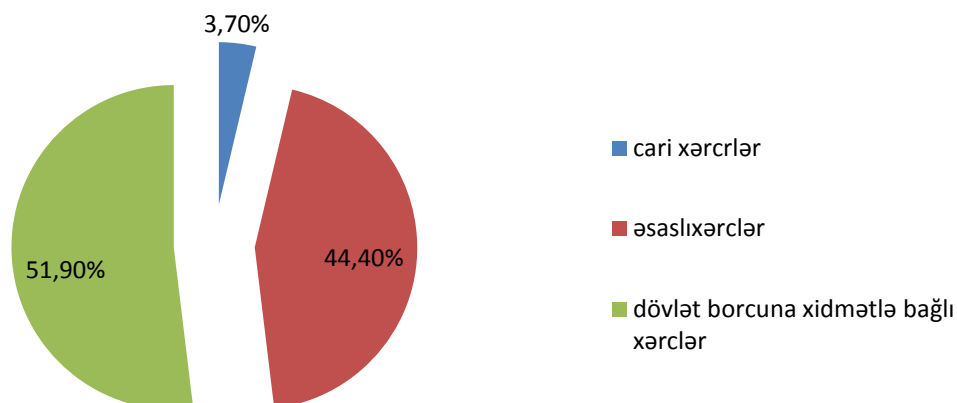
Büdcə kəsrinin bağlanması və dövlət kreditinin maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası adından borc alınması və zəmanət verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir. Azərbaycan

Respublikasının dövlətə məxsus aktivləri, onun beynəlxalq ehtiyatları və gələcəkdə yarana biləcək aktivləri dövlət borcu və ya dövlət tərəfindən zəmanət verilmiş borc üzrə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin təminatı məqsədi ilə girov qoyula bilməz. Dövlət zəmanəti verilmiş hallar istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikası dövlət müəssisələrinin borcalmalar üzrə öhdəlikləri üçün məsuliyyət daşımır.

Dövlət borc almaları ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına yönəldilmiş proqramların həyata keçirilməsini təmin etmək, dövlət büdcəsinin kəsirini örtmək, dövlət investisiyalarını maliyyələşdirmək məqsədi ilə həyata keçirilir. Dövlət borc almaları və ya dövlət zəmanəti yolu ilə cəlb olunan vəsaitdən istifadə edən şəxs kreditorla bağladığı müqavilə və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə bağladığı təkrar müqavilə üzrə aldığı vəsaitlərin bölüşdürülməsini, istifadəsini və qaytarılmasını təmin etməlidir. Bu zaman əsas və təkrar borcalan cəlb olunmuş vəsaitin istifadəsi və qaytarılması (istifadəçiyə şamil olunmur), öz bank hesablarının vəziyyəti haqqında məlumatları və digər zəruri məlumatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təqdim edir.

Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərə ümumi xərclərin 3,7 faizi həcmində, mütləq ifadədə isə 776,2 mln. manat vəsait yönəldiləcəkdir ki, bu da 2014-cü illə müqayisədə 4,3 mln. manat və yaxud 0,6 faiz azdır.

2015-ci il üzrə dövlət büdcəsinin xərclərinin strukturu (faizlə)

Cəlb olunmuş vəsaitlərin vaxtında qaytarılmasını təmin etmək məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu Qanunun 8.1-ci maddəsində göstərilən şəxslər barəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və onlarla bağlanmış müqavilələrə uyğun olaraq müvafiq tədbirlər görür. Göstərilən şəxslərin təşkilati-hüquqi forması dəyişdikdə, onlar yenidən təşkil edildikdə və ya ləğv olunduqda, onların borc öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

Dövlət borc almaları və ya dövlət zəmanəti ilə alınmış vəsaitlərdən istifadəyə nəzarəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir.

Büdcə kəsiri və maliyyələşmə də daxil olmaqla büdcə və xüsusi vəsaitlərin icrası haqqında aylıq hesabat Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi tərəfindən tərtib olunur. Xəzinədarlıq tərəfindən hesabatda Gəlirlər və rəsmi qaydada alınan vəsaitlər, Vergilərdən daxilolmalar, Ümumi dövlət xidmətləri xərcləri, Ümumi xərclər və xalis maliyyələşmə, Maliyyələşmənin digər mənbələri kimi məlumatlar göstərilir. Büdcə kəsiri və onun maliyyələşməsi haqqında illik hesabat dövlət büdcəsi üzrə hazırlanır. Bununla yanaşı Naxçıvan MR üçün belə hesabat forması hazırlanır və illik hesabatda daxil edilir. Büdcə kəsiri yalnız bütün

hesabatların icmallaşdırılmasından sonra məlum olur. Maliyyələşmə üzrə informasiya təsnifata uyğun olaraq aşağıdakı mənbələrdən alınmalıdır:

Respublika büdcəsinin kəsiri—*Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi* (birbaşa əməliyyatlar) tərəfindən, çünki bu məlumatı Yerli Xəzinədarlıq Orqanlarından almaq qeyri-mümkündür

Yerli büdcənin kəsiri—bütün Yerli Xəzinədarlıq Orqanlarından

Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi tərəfindən Respublika büdcəsi, yerli büdcə və xüsusi vəsaitlərin icrasına dair aylıq hesabat hazırlanır. Bu hesabat özündə dövlət büdcəsindən maliyyələşməni və onun kəsirini əks etdirir.

Büdcə kəsrinin idarə olunmasında səmərəliliyin artırılması məqsədi ilə Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi tərəfindən tərtib olunan və büdcənin icrası zamanı reallaşdırılan gəlirlər və xərclər üzrə illik hesabatlar nəzarət funksiyasını gücləndirir. Respublika büdcəsi (Respublika və Yerli) və büdcədən kənar resursların icrası üzrə İcmal Hesabat, Hesabat ilində Respublika/Yerli büdcənin icrası haqqında müfəssəl hesabat, Hesabat ilində xüsusi vəsaitlərin icrası haqqında müfəssəl hesabat, Hesabat ilinin 31 dekabr vəziyyətinə Dövlət borcları üzrə hesabat Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi tərəfindən illik tərtib olunur və büdcə kəsrinin və onun maliyyələşdirilməsinin yekunlaşdırılmış məlumatlarını özündə əks etdirir.

Büdcəni tarazlaşdırmaq üçün müvafiq hakimiyyət orqanları büdcə kəsrinin son həddini müəyyən edir. Əgər büdcənin icrası prosesində kəsir müəyyən edilmiş son həddən çox olarsa və ya büdcə gəlirlərinin daxilolmalarının xeyli azalması baş verərsə, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada xərclərin ixtisar edilməsi üsulu tətbiq edilir. Büdcələrin kəsrinin örtülməsi dövlət istiqrazlarının buraxılması və ya kredit resurslarından, büdcə ssudalarından istifadə edilməsi, dövlət və bələdiyyə əmlakının satışından daxilolmalar hesabına həyata keçirilir.

İcmal büdcədə, dövlət büdcəsinin xərcləri isə 20 milyard 63 milyon manat, Naxçıvan MR-nin büdcəsinin xərcləri 350,5 milyon manat, Dövlət Neft Fondunun büdcəsinin xərcləri 11 milyard 291 milyon 800 min manat, Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsinin xərcləri 2 milyard 928 milyon 500 min manat, xarici kreditlər

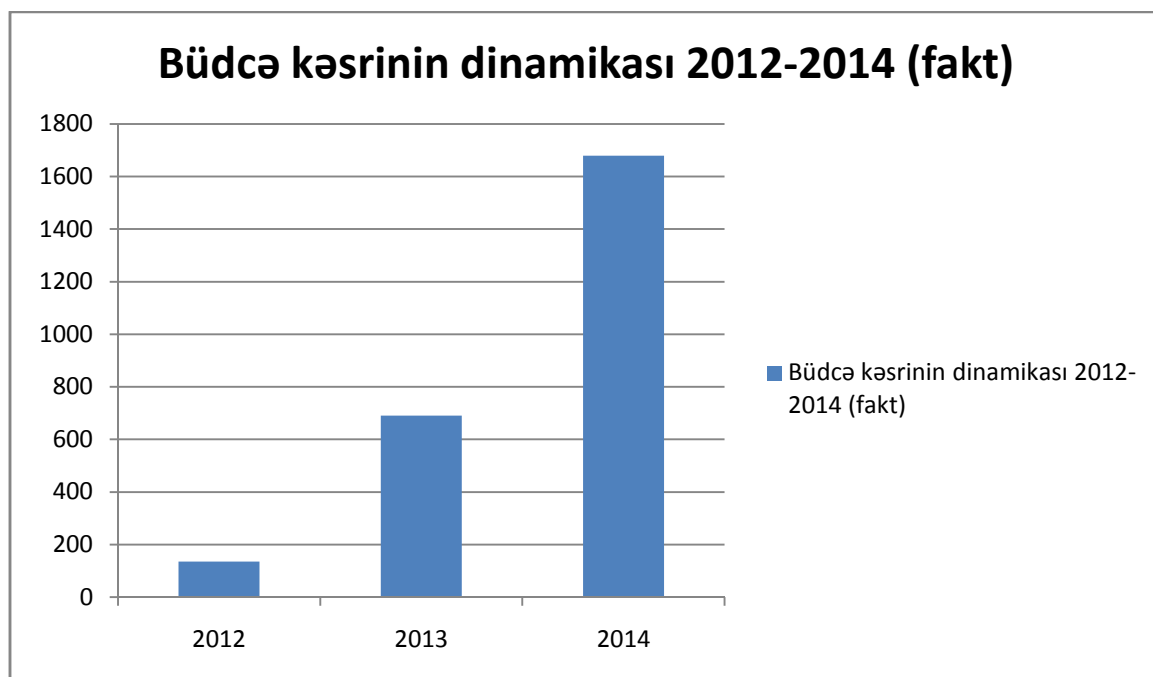
hesabına maliyyələşdirilən layihələr üzrə xərclər 1 milyard 114 milyon 200 min manat nəzərdə tutulub.

Dövlət Neft Fondunun büdcəsinin xərcləri 2013-cü illə müqayisədə 2 milyard 307 milyon 500 min manat və ya 17,0 faiz az, 2012-ci ilin faktiki icra göstəricisinə nisbətən isə 1 milyard 742 milyon 300 min manat və ya 18,2 faiz çoxdur.

Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsinin xərcləri 2013-cü illə müqayisədə 295,8 milyon manat və ya 11,2 faiz çoxdur.

Xarici kreditlər hesabına maliyyələşən layihələr üzrə xərclər 2013-cü ilə nisbətən 185,8 milyon manat və ya 14,3 faiz az, 2012-ci ilin icrasına nisbətən 383,5 milyon manat və ya 52,5 faiz çoxdur.

Bu göstəriciləri nəzərə almaqla 2012-2014-cü illər ərzindəki büdcə kəsrinin dinamikasını aşağıdakı diaqramdan görə bilərik.

Büdcə kəsrinin idarə olunmasında səmərəliliyin artırılması və düzgün maliyyələşmənin təmin edilməsinə nəzarəti həyata keçirmək üçün maliyyə əməliyyatlarının bütün respublika ərazisində həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş

müvəkkil banklardan hər hansı birini seçərək Agent Bank kimi təyin edir. Hər bir Yerli Xəzinədarlıq Orqanları təyin olunmuş Agent Bank ilə həmin bankda açılmış və Xəzinədarlığın Tranzit hesabı adlanan bank hesabı ilə işləyir. Təyin olunmuş Agent Banklar Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi üçün müəyyən edilmiş səlahiyyət dairəsində fəaliyyət göstərirlər. Agent Banklar bütün dövlət əməliyyatlarını (respublika və yerli gəlirləri, büdcə və büdcədən kənar ödənişləri və s.) qeydə alırlar. Xəzinədarlığın Tranzit hesablarının fərqli cəhəti ondan ibarətdir ki, bu hesablar Xəzinədarlığın Cari Hesabının subhesablarıdır. Artıq daxilolmalar və ya ödənişlər hər gün Xəzinədarlığın Tranzit Hesablarından Xəzinədarlığın Cari Hesabına köçürülərək sıfıra endirilir. Bu o deməkdir ki, əvvəllər qüvvədə olan dövlət maliyyə resurslarının qabaqcadan Agent Banklara verilməsi praktikası gündəlik hesablaşmalar sistemi ilə əvəz olunur.

FƏSİL 3. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İDARƏ OLUNMASINDA XƏZİNƏDARLIĞIN ROLUNUN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1 Dövlət Büdcəsindən maliyyələşən bütün təşkilatlar üzrə maliyyə əməliyyatlarının müvafiq uçot qaydalarının təkmilləşdirilməsi

Azərbaycan Respublikasında xəzinədarlıq sisteminin qurulması nəticəsində büdcə gəlirlərinin və xərclərinin kassa icrasının bütünlüklə dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə həyata keçirilməsinə başlanması büdcənin icrası prosesinin digər mərhələlərində də, o cümlədən, büdcədən maliyyələşən kredit təşkilatlarında debitor-kreditor borclarının yaradılması və faktiki xərclərin aparılması üzərində xəzinə nəzarətini təmin edə biləcək icra mexanizmlərinin təşkilini mümkün etmişdir.

Xəzinədarlıq sisteminin 1 mərhələsində uçot işini qurmaq üçün ilkin olaraq bütün banklardan rayon, şəhər, qəsəbə büdcələrinin, respublika və yerli büdcə təşkilatlarının, respublika və yerli xüsusi vəsaitlərin bank hesablarının ayın əvvəlinə qalıqları əks etdirən çıxarışını almaq lazımdır.

Rayon, şəhər, qəsəbə, respublika büdcə təşkilatlarının, yerli büdcə təşkilatlarının, respublika xüsusi vəsaitlərin və yerli xüsusi vəsaitlərin bank çıxarışındakı qalıqları baş kitabın balansında göstərilən təsnifat qrupları üzrə «Agent-Bank» XHK-nın balans (qalıq) qrafasında qeyd olunur.

Bundan sonra rayon, şəhər, qəsəbə, kənd büdcələrinin, respublika və yerli xüsusi vəsaitlərin qalıqları «Gəlir» XHK-nın balans (qalıq) qrafasında göstərilir. «Gəlir» XHK hər gün sıfır balansla (qalıqla) bağlandığı üçün kitabın balans (qalıq) qrafasındakı məbləğ debet qrafasında da qeyd olunur. «Gəlir» XHK-nın debet qrafasında göstərilən qalıq məbləği rayon, şəhər, kənd büdcələrinin hər biri üçün ayrıca nəzərdə tutulmuş «Yerli bölüşdürülməyən» XHK-nın (büdcə kitabı), respublika və yerli xüsusi vəsaitlərin hər biri üçün açılmış «Respublika xüsusi vəsait» və «Yerli xüsusi vəsait» XHK-nın balans (qalıq) qrafasında qeyd olunur.

Respublika və yerli büdcə təşkilatlarının bank çıxarışındakı qalıqları hər bir təşkilatın «Respublika bölüşdürülən» (xərc) XHK və «Yerli bölüşdürülən» (xərc) XHK-nın balans (qalıq) qrafasında göstərilir.

«Gəlir» XHK-da yalnız rayon, şəhər, qəsəbə, kənd, respublika və yerli xüsusi vəsaitlərin qalıqları qeyd olunur. Xəzinədarlıq sistemində büdcə icrasının yuxarıda göstərilən mərhələlərində nəzarət mexanizmlərinin yaradılması həm də büdcə prosesində borclanmanın daha mükəmməl idarə edilməsi, maliyyə resurslarından səmərəli istifadə etməklə ən vacib dövlət ödənişlərinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini şərtləndirir. Bu baxımdan hazırkı təlimatla tənzimlənən büdcə təşkilatları tərəfindən alınmış malların (iş və xidmətlərin) xəzinə uçotunun qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz alışlar üzərində Xəzinədarlıq tərəfindən qurulan bu cür uçot, qəbul edilmiş öhdəliklər çərçivəsində yaranan real borclar haqqında vaxtında, tam məlumat əldə etməyə və bu borcların səmərəli idarə edilməsinə şərait yaradır.

Alışların Xəzinədarlıqda uçota qəbul edilməsi büdcə təşkilatlarına malların tam çatdırılmasının, xidmətlərin göstərilməsinin və işlərin görüldü başa çatdırılmasının dövlət tərəfindən qəbul edilməsi deməkdir və gələcəkdə ödəniş üçün məcburi dövlət öhdəliyi hesab olunur.

Büdcənin bütün gəlirləri büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsi mənbələri, büdcənin xərcləri, həmçinin büdcənin icrası prosesində həyata keçirilən əməliyyatlar vahid heblər planına əsaslanmaqla büdcə uçotuna alınır. Dövlət büdcəsinin bütün gəlirləri, dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşmə mənbələrindən daxilolmalar, dövlət büdcəsinin xərcləri, dövlət büdcəsinin kəsiri, dövlət büdcəsinin artıqlığı, həmçinin dövlət büdcəsinin vəsaitləri ilə bütün əməliyyatlar Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi yanında Baş Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən müvafiq uçot qeydiyyatlarında əks etdirilir. Büdcənin icra edilməsi barədə hesabat operativ, rüblük, yarımillik və illik tərtib edilir. Büdcənin icrası haqqında hesabatın yığılması, icmallaşdırılması, tərtib edilməsi və təqdim edilməsi müvəkkil icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Büdcənin icra edilməsi barədə hesabatın vahid metodologiyasını Azərbaycan Respublikasının hökuməti müəyyən edir və təsdiq edir. Azərbaycan Respublikasının

Perzidenti və ya onun tapşırıqına əsasən Azərbaycan Respublikasının hökuməti dövlət büdcəsinin icrası haqqında rüblük və illik hesabatları Milli Məclisə təqdim edir. Bu Hesabatların bir nüsxəsi Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim edilir.

Bələdiyyələr yerli büdcələrin icra edilməsi barədə məlumatı müəyyən olunmuş qaydada Dövlət Statistika komitəsinə təqdim edirlər. Dövlət büdcəsinin kassa icrası dekabrın 31 – də başa çatır və büdcə öhdəliklərinin limitləri öz qüvvəsini itirir. Dekabrın 31 – dək Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi təsdiq edilmiş büdcə öhdəliklərini ödəməlidir. Başa çatmış ildə qəbul edilmiş büdcə öhdəlikləri üzrə əməliyyatlar başa çatdırıldıqdan sonra dövlət büdcəsinin vahid hesabında olan vəsait qalığı daxil olan maliyyə ilinin dövlət büdcəsinin gəlirlərində vəsait qalığı kimi uçota alınır. “ Büdcə sistemi haqqında ” Azərbaycan Respublikası Qanununun 20 – ci maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat və müvafiq qanun layihəsi növbəti ilin may ayının 15 – 7 dən gec olmayaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Milli məclisinə təqdim olunur. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi təqdim olunmuş sənədləri müzakirə edir və müvafiq hesabat ili üzrə dövlət büdcəsinin icrası barədə qanunu təsdiq edir.

Malların (iş və xidmətlərin) alışınn xəzinə uçotunun əsas prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Büdcə təşkilatları tərəfindən malların (iş və xidmətlərin) alışınn Xəzinədarlıqlarda uçotunun təşkili mərhələsi 2000-ci il 1 avqust tarixdən Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində həyata keçirilir.
2. Xəzinədarlıq sisteminin II mərhələsində büdcə vəsaitlərinin uçotunu aparmaq məqsədilə yeni XHK-lar açılmalıdır. YXO və DXA-lərdə aparılan XHK-lar birlikdə Baş Kitabı təşkil edirlər. Bu kitab bütün maliyyə əməliyyatlarının nəticələrini özündə əks etdirir. Xəzinədarlıq işçilərinin hamısı, xüsusilə XHK-ları işləyən xəzinə işçiləri mühasibat yazılarının tam düzgünlüyünü təmin etmək məqsədilə mütəmadi olaraq Plan-hesablardan istifadə etməlidirlər.

Xəzinədarlıq idarəetmə sistemini həyata keçirən xəzinədarlığın müvafiq işçiləri aşağıdakı əsas prinsiplərin gözlənilməsini təmin etməlidirlər:

(1) Xəzinədarlığa dair hesabatlar və ya digər məlumatlar hazırlanarkən XHK-dakı yazılışlar əsas kimi götürülməlidir. Məhz buna görə XHK-dakı yazılışlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. XHK-lar işləyərkən xəzinədar əmin olmalıdır ki, yazılışlar təlimatlara cavab verir. XHK-larda təlimata uyğun olmayan yazılışlar aparan işçilər buraxılan səhvlərə görə inzibati məsuliyyət daşıyırlar.

(2) Gəlirlərin müxtəlif səviyyəli büdcələr arasında bölünməsi xəzinədarlığın vəzifəsinə aid edilir. Əvvəllər bu mühüm vəzifəni banklar yerinə yetirirdilər. Vəsaitlərin düzgün bölünməsinə görə xəzinədarlıq işçiləri ciddi məsuliyyət daşıyırlar.

(3) Büdcədənəkar vəsaitlər də xəzinədarlığın nəzarəti altında olur. Ləğv olunmuş büdcədənəkar bank hesablarının hər birinin əvəzinə xəzinədarlıqda bir XHK açılır. Beləliklə, büdcədənəkar vəsaitlərin ayrıca bank hesablarına köçürülməsinə ehtiyac qalmır. Bütün büdcə və büdcədənəkar daxilolmalar xəzinədarlığa daxil olur və müvafiq XHK-da öz əksini tapır. BT büdcədənəkar vəsaitlərin daxil olmasının uçotunu aparır. BT malik olduğu depozitlər haqqında siyahını YXO-ya təqdim edir və onların büdcədənəkar vəsait olduğunu əsaslandırır. Hüquqi cəhətdən əsaslandırıldıqdan sonra 1) vəsaitin XHK-ya depozit olunmasını və 2) «Gəlirlər» XHK-da müvafiq yazılış olduğunu yoxladıqdan sonra YXO XHK vasitəsilə vəsaiti «Gəlirlər» XHK-dan «Büdcədənəkar vəsaitlər» XHK-ya köçürür. Büdcədənəkar vəsaitlərin xərclənməsinə xəzinədarlıq nəzarəti büdcə vəsaitlərinə tətbiq olunan qaydada həyata keçirir. Əgər müvafiq XHK-da kredit qalığı olmazsa, xərcin icrası YXO tərəfindən qadağan edilir. Lakin büdcədənəkar vəsaitlər Dövlət büdcəsinə daxil olmadığına görə onların xərclənməsinə büdcə smetaları üzrə dəqiq nəzarəti həyata keçirmək mümkün olmur.

Büdcədənəkar vəsaitlərin xərclənməsi zamanı büdcə vəsaitləri üçün nəzərdə tutulan təsnifatdan istifadə edilir.

(4) XHK-larda kredit qalığının təmin edilməsi YXO rəhbərinin ən əsas vəzifələrindən biridir.

(5) XHK-larda yazılışlar aşağıdakı sənədlər əsasında aparılmalıdır: 1) gündəlik əməliyyatlar haqqında bank çıxarışları; 2) Xəzinə daxilində vəsaitlərin köçürülməsi haqqında Xəzinədarlığın köçürmə sərəncamı (XKS); 3) Xəzinələr arasında vəsaitlərin köçürülməsi haqqında Xəzinəarası köçürmə sərəncamı (XAKS). XHK-ların yazılışı üçün digər heç bir sənəd istifadə edilməməlidir.

(6) Qalıqları çıxarılmaqla bütün XHK-lar gündəlik bağlanılmalı və onların əsasında Baş Kitabın İcmal Hesabat Balansı tərtib edilməlidir.

(7) Bütün mühasibat hesabatları yalnız XHK-lar əsasında hazırlanmalıdır.

(8) Büdcənin icrası və xərclərə nəzarət üçün əsas vasitə xərc XHK-larıdır. Xərclər üzərində nəzarətin səmərəli təşkilinə yalnız xərclər XHK-nı düzgün aparmaqla nail olmaq mümkündür.

3. Xəzinə orqanları «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi»nin düzgün tərtib edilməsinə, alış sənədində göstərilən məbləğin qəbul edilmiş öhdəlik limitinə uyğunluğunun təmin edilməsinə məsuliyyət daşıyırlar.

Büdcə təşkilatları isə alınmış mal-material dəyərlilərinin, görülmüş iş və xidmətlərin təqdim edilmiş ilkin sənəd formalarında göstərildiyi kimi və mövcud qaydalara tam riayət etməklə mədaxil (qəbul) olunmasına, onların təyinatı üzrə istifadə edilməsinə, həmçinin uçotunun və hərəkətinin düzgün qurulmasına birbaşa məsuliyyət daşıyırlar.

4. Öhdəliklərin qəbulunda olduğu kimi malların (iş və xidmətlərin) alışının uçotu da hər bir xərc maddəsi üzrə ayrı-ayrılıqda aparılmalıdır.

5. «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi»nin hazırlanması və Xəzinədarlıq tərəfindən uçota alınması aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilir:

Büdcə təşkilatı qabaqcadan Xəzinədarlıq tərəfindən qeydiyyatda alınmış öhdəliklərə uyğun (yəni ondan çox olmamaqla) qəbul etdiyi mal, iş və xidmətlərə görə əməliyyatın baş verdiyi ay daxilində «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi»ni hazırlır və təsdiqedicə sənədlərlə birlikdə Xəzinədarlığa təqdim edir. Bundan başqa, bu qaydaların 2 bəndində göstərilən şərtlərə istisna halları da nəzərdə tutulur. Mövcud reallıqları nəzərə alaraq ilkin mərhələdə malların (iş və xidmətlərin) alışı olmadan qabaqcadan ödəniş aparıla bilər. Mal alınmasına, iş və xidmət göstərilməsinə dair

tərəflər arasında bağlanmış müqavilənin şərtlərinə görə qabaqcadan ödəniş halları nəzərdə tutularsa, bu ödənişlər «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi» hazırlanmadan həyata keçirilir. Qabaqcadan ödənilmiş vəsaitə görə büdcə təşkilatına təhvil verilən dəyərlilər «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi»ndə xüsusi qrafada göstərilir (Əlavə 1) və Xəzinə hesab Kitablarına müvafiq qaydada işlənir.

«Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi» yoxlanılaraq uçota alınmaq üçün təsdiqedicə sənədlərlə birlikdə Xəzinədarlığa təhvil verilir. Təsdiqedicə sənədlər Xəzinədarlıqda yoxlanılır və «Xəzinədarlıq» ştamplı ilə təsdiqlənərək geri qaytarılır. Bu halda şübhə doğuran məsələlər üzrə Xəzinədarlıq tərəfindən əlavə yoxlama təşkil edilə bilər. İcra olunmamış öhdəlik qalığından çox olmayan məbləğ və bu qaydaların bütün tələblərinə uyğun hazırlanmış «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi» uçota qəbul edilir və bunun nəticəsində yaranmış kreditör borcu dövlət borcu hesab olunaraq kassa icrası üçün əsas sayılır. Haqqı qabaqcadan ödənilmiş mal (iş və xidmətlər) daxil olduqda həmin dəyərlilərin uçotunun qurulması ilə yanaşı, Xəzinə Hesab Kitabında «Qabaqcadan ödəniş» müvafiq məbləğlərdə azaldılır.

6. Malların (iş və xidmətlərin) alışının xəzinə uçotu mərhələsinin tətbiq edilməyə başlanması kassa xərcləri üçün indiyədək istifadə olunan «Sifariş»lərdə müəyyən dəyişikliklər aparılmasını zəruri edir (Əlavə 2).

7. Öhdəlik, alış və kassa xərci mərhələləri bir-birilə nə qədər sıx əlaqədə olsa belə, onların baş vermə və sənədləşdirmə anları müxtəlifdir. 4 sayılı əlavədə bu əməliyyatların hansı ardıcılıqla baş verməsi geniş qeyd edilir.

8. Beləliklə, «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi»nin Xəzinədarlıq tərəfindən qəbulu aşağıdakı üç əsas şərti nəzərdə tutur:

- birincisi, «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi» bundan əvvəl xəzinədarlıq tərəfindən qəbul edilmiş öhdəlik sənədindən sonra hazırlana bilər;
- ikincisi, "Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi" malların (iş və xidmətlərin) alındığı hesabat ayı daxilində hazırlana və uçota alına bilər;
- üçüncüsü, «Malların (iş və xidmətlərin) alışı sənədi»nin məbləği həmin an üçün yaranmış öhdəlik qalığından artıq ola bilməz.

9. Bu mərhələnin tətbiqi zamanı həmin dövredək büdcə təşkilatlarının cari ilin əvvəlindən artan yekunla debitor borclarının (qabaqcadan ödənişlərin) və mal, iş və xidmətlər üzrə həyata keçirilmiş alışların cəmi məbləğləri ayrı-ayrı xərc maddələri üzrə XHK-ların müvafiq sütununda göstərməlidir.

Büdcə təşkilatlarında mal, iş və xidmətlərin dövlət öhdəlikləri çərçivəsində alışlarının xəzinə uçotunu təşkil etmək üçün xərc Xəzinə Hesab Kitablarında (XHK) müvafiq dəyişikliklər edilir. Xərc XHK-larının təkmilləşdirilmiş forması 4 sayılı əlavədə verilir.

Büdcə təşkilatları tərəfindən alınan malların (iş və xidmətlərin) Xəzinədarlıq tərəfindən Xəzinə Hesab Kitablarında uçota alınması prosesi büdcənin icrası haqqında dövrü hesabatlarda öz əksini tapır. Bununla əlaqədar olaraq Xəzinədarlığın ilkin mərhələsində istifadə olunan hesabat formaları 5 sayılı əlavədə göstərildiyi kimi dəyişdirilərək təkmilləşdirilir.

Hesabat formalarına əlavə edilmiş «Malların (iş və xidmətlərin) alış» və «qabaqcadan ödəniş» sütunlarında büdcə təşkilatları tərəfindən hesabat ayı ərzində alınmış malların (iş və xidmətlərin) və qabaqcadan ödənilmiş vəsaitlərin büdcə təsnifatı üzrə aylıq dövriyyələri göstərilir.

Malların (iş və xidmətlərin) alışının və qabaqcadan ödənişlərin uçotu, xərc maddələri üzrə büdcə təşkilatları tərəfindən yaradılmış debitor və kreditor borclarının müəyyən edilməsinə imkan verir. Xəzinə Hesab Kitabının «qabaqcadan ödəniş» sütununun artan yekunla dövriyyəsi müvafiq xərc maddəsi üzrə yaradılmış debitor borcu hesab olunur. XHK-nın «mal alış» sütununun artan yekunla məbləğin «debet» sütununda dövriyyənin qabaqcadan ödəniş məbləği qədər azaldılmış hissəsinə olan fərqi, müvafiq xərc maddəsi üzrə yaradılmış kreditor borcunu göstərir.

İlin sonunda XHK-lar bağlanaraq yuxarıda göstərilən şəkildə hesablanmış debitor və kreditor borcları növbəti ilə keçirilir və yeni açılmış müvafiq XHK-larda «ilin əvvəlinə qalıq» adı ilə ayrıca sətirdə işlənir. Eyni ilə, «Öhdəlik» sütununda kreditor borcuna bərabər məbləğlərdə öhdəlik qalıqları yazılır.

Azərbaycan hökumətinin HP-nin auditi və rəyi ilə parlamentə gedən illik büdcə icrası üzrə hesabat IPSAS beynəlxalq mühasibat uçotu standartları ilə uzlaşmır. Mühasibat uçotu haqqında qanunun 4-cü maddəsi 'mühasibat uçotunun tənzimlənməsinə' aiddir və IPSAS-ı mərkəzi hökumətin maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında münasib standart olaraq müəyyən edir. IPSAS-a əsaslanan NASBO dövlət büdcə təşkilatlarına tətbiq olunur. Hazırda Milli Məclisə təqdim edilən illik maliyyə hesabatı mühasibatlıq sistemində hazırlanmır, lakin sistemdən götürülmüş məlumat əsasında Maliyyə Nazirliyi tərəfindən hazırlanır. FARABİ layihəsi çərçivəsində gözlənilən dəyişiklik maliyyə hesabatlarının mühasibatlıq sistemindən hazırlanması, o cümlədən, icmal və vahid büdcənin, mühasibatlıq hesabatlarının da hazırlanmasına şərait yaradacaqdır.

İllik maliyyə hesabatları budcə təsnifatına uyğun olan formatdan istifadə etməklə büdcə nöqteyi nəzərindən hazırlanır. Onlar zaman keçdikcə ardıcıl formatda təqdim olunmuşdur. 2004-cü ilin mühasibat üzrə qanunu 2009-cu ilin IPSAS-a əsaslanan NASBO ilə müvafiqliyi tələb edir. Lakin illik maliyyə hesabatları tam olaraq NASBO standartına uyğun hazırlanmır. FARABİ layihəsi çərçivəsində mühasibat uçotuna dair prosedur və sistemlər yenilənir, məqsəd isə NASBO tələblərinin tam olaraq həyata keçirilməsidir.

İcmal hökumət maliyyə hesabatı illik olaraq hazırlanır və gəlir, xərc, borclar və zəmanətlər üzrə məlumatı əhatə edir. Maliyyə vəsaitlərinin əksər mənbələri illik hesabatda əks olunur, bir qismi isə digər yerdə əks olunur.

Əməliyyatların nəzarət və uçotunun aparılması üçün aydın və effektiv qaydalar mövcuddur. Xəzinədarlıq DXA daxilində XIİS vasitəsilə ödənişlərlə əlaqədar bütün əməliyyatları həyata keçirir. Öhdəliklərə nəzarət və vəsaitlərin idarə edilməsi səmərəli qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanır və daxili maliyyə nəzarəti ilə bağlı irəliləyişlər qaydalara və normalara yüksək səviyyədə riayət olunmasını təmin edir. Daxili nəzarət sistemi bəzilərinin zəruri olmaya biləcəyi çoxsaylı nəzarət səviyyələrinə əsaslanır. Xidmət strukturları, rayon və nazirlik səviyyəsində, o cümlədən Maliyyə Nazirliyi nəzdində nəzarət mexanizmləri fəaliyyət göstərir. Eyni nəzarət mexanizmlərinin əksəriyyəti tətbiq

edilir.Bu əslində xəzinədarlığın işini asanlaşdırır, çünki əməliyyatlar xəzinədarlığa ötürülməzdən əvvəl lazımi qaydada yoxlanılır, buna görə də, eyni yoxlanışların bir neçə dəfə həyata keçirilməsi təkrarçılığa səbəb olur.Yoxlama dövründə sadələşmiş və təcili prosedurlardan sui- istifadə hallarına rast gəlinməmişdir.

3.2 Dövlət büdcəsinin xərclərinin idarə olunması prosesində Xəzinədarlıq Agentliyinn işinin səmərəliliyinin artırılması

Beynəlxalq təcrübə və respublikamızda formalaşan maliyyə sistemi mövcud vəziyyətdə Dövlət büdcəsinin xərclərinin idarə olunması prosesində Xəzinədarlıq Agentliyinn işinin səmərəliliyinin artırılması məsələsinin düzgün və beynəlxalq standartlara uyğun aparılması üçün müvafiq təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsini və praktiki olaraq alternativli olmayan qərarın verilməsi Maliyyə Nazirliyinin yeni tədbirlər planı həyata keçirməsini tələb edir.

Bazar iqtisadiyyatının mövcud olduğu bütün sivil dünya ölkələrində xəzinədarlıq sistemi dövlət maliyyəsinin əsas elementlərindən biri kimi çoxdan formalaşmış və səmərəli fəaliyyət göstərir. Hər bir ölkənin konkret inkişaf səviyyəsindən və idarəetmə prinsiplərindən asılı olaraq, xəzinədarlıq sisteminin yerinə yetirdiyi funksiyalar çoxşaxəli olub bir-birindən kəskin sürətdə fərqlənir. Eyni zamanda yerinə yetirdiyi funksiyalarla şərtlənən xəzinədarlıq-maliyyə sisteminin əsas tərkib elementlərindən biri kimi büdcənin icrası üzrə ən vacib iqtisadi qurumların fəaliyyətini əlaqələndirməyə və dövlətin malik olduğu maliyyə vəsaitlərini optimal idarə etməyə imkan verir.

Dövlət xəzinədarlığının yaradılmasında əsas məqsəd – dövlət maliyyə vəsaitlərinin optimal idarəetməsinə şərait yaratmışdır. Bu isə təbii ki, xəzinədarlığa aşağıda göstərilən müvafiq normativ hüquqi aktlarda təsbit olunmuş geniş vəzifə və funksiyaların tapşırılmasını tələb edir:

- müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq, büdcə və büdcədən kənar daxilolmaların mədaxil edilməsi, bölüşdürülməsi və paylanması əməliyyatlarının həyata keçirilməsi;
- büdcə daxilolmalarının vəziyyətindən asılı olaraq, təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş tədbirlərin maliyyələşməsinin həyata keçirilməsi;
- dövlət büdcəsi vəsaitlərinin idarə edilməsi. O cümlədən mərkəzləşdirilmiş xərclər üzrə nəzərdə tutulmuş resurslardan istifadənin səmərəliliyinin təmin edilməsi məqsədilə maliyyə planlaşdırılmasının həyata keçirilməsi;

- ehtiyat fondundan və investisiya xərclərindən vəsaitlərin hökumətin müəyyən etdiyi təyinatlar üzrə yönəldilməsinin təmin edilməsi;

- dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş xərclər üzrə dövlət öhdəliklərinin qəbul edilməsi, büdcə təşkilatları tərəfindən alınan malların qəbul edilən iş xidmətlərinin uçotu üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi və büdcə xərclərinin kassa icrasının yerinə yetirilməsi;

- dövlət büdcəsində büdcə kəsirinin ötürülməsi üçün nəzərdə tutulmuş maliyyələşmə mənbələrindən istifadə edilməsi;

- büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar vəsaitlərinin və məqsədli büdcə fondlarının gəlir və xərclərinin kassa icrasının həyata keçirilməsi;

- xəzinə hesabları üzrə əməliyyatların həyata keçirilməsi və onların uçotunun təşkil edilməsi;

- dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərdən təyinatı üzrə istifadə olunmasına, büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar vəsaitlərinin maliyyə orqanları ilə razılaşdırılmış qaydada təsdiq edilmiş smetalara uyğun istifadəsində ümumi nəzarətin təşkil edilməsi və s.

Respublikamızda xəzinədarlıq sisteminin yaradılmasına nisbətən gec başlanmasına baxmayaraq ölkə rəhbərliyinin bilavasitə qayğısı və köməkliyi ilə bu sistemin formalaşdırılması və təşəkkül tapması üçün çox işlər görülmüş, sistemin bütün elementləri qısa müddətdə uğurla həyata keçirilmiş və əldə olunmuş nəticələr beynəlxalq maliyyə institutları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq büdcə vəsaitlərinin xərclənməsi mərkəzləşdirilmiş qaydada Baş Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən həyata keçirilir ki, bu da ödənişlər üzrə borcların əmələ gəlməsinin qarşısını almağa, büdcə təşkilatlarını resursla müntəzəm təmin etməyə və zəruri dövlət ödənişlərini vaxtında həyata keçirməyə, büdcə vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsi üzərində cari nəzarəti etməyə imkan verir.

Hazırda respublikamızda beynəlxalq standartlara uyğun xəzinədarlıq sistemi yaradılmış, dövlətə məxsus maliyyə vəsaitlərinin vahid mərkəzdən idarə olunması təmin olunmuş, bu vəsaitlərin daxil olması və xərclənməsi üzərində dövlət nəzarəti

yaradılmış, dövlət borclarının çevik idarə olunması, lüzumsuz borcların yaradılmasının qarşısının alınması əsasən təmin olunmuş, respublikada dövlət qiymətli kağızlar bazarının yaradılması sürətləndirilmişdir.

Xəzinədarlıq sisteminin yaradılması ilə əlaqədar olaraq 5 mindən çox büdcə təşkilatının 8 mindən çox bank hesabı bağlanmış və həmin dövrdə təşkilatların hesabında sərbəst büdcə qalığı kimi mövcud olan 34,0 mln.manat vəsait vahid xəzinə hesabına cəmləşdirərək əmək haqqına və sosial müdafiə üzrə ayırımların ödənilməsinə yönəldilmişdir.

Məhz bu tədbirlər nəticəsində respublikanın bütün büdcə təşkilatlarında əmək haqlarını tamamilə ödəmək, Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna büdcə təşkilatları üzrə borc problemlərini aradan qaldırmaq və xeyli miqdarda büdcə vəsaitlərinə qənaət etmək mümkün olmuşdu.

Bəzən ölkələrdən fərqli olaraq respublikamızda yaradılmış xəzinədarlıq sistemi dövlət vəsaitlərinin idarə edilməsində aktiv rola malikdir. Belə ki, büdcə vəsaitlərinin hərəkətinin tam xəzinə uçotunun aparılması ilə yanaşı dəqiq müəyyən olunmuş və mövcud qanunvericiliklə təsbit edilmiş prosedurlara uyğun olaraq xəzinədarlıq tərəfindən büdcə təşkilatlarının bütün xərclərinin icrası və ona nəzarət prosesi həyata keçirilir. Başqa sözlə, xəzinədarlıq respublikamızda büdcənin kassa icrasını həyata keçirən, büdcə və büdcədən kənar vəsaitlərin hərəkəti haqqında dolğun və hərtərəfli informasiyaya malik olan yeganə orqan kimi çıxış edir. İstənilən dövlətin uğurlu iqtisadi inkişafı, hər şeydən əvvəl onun malik olduğu maliyyə və maddi ehtiyatlarının vəziyyəti haqqında dürüst və operativ məlumatla malik olmasından, habelə onların effektiv idarə edilməsi imkanından asılıdır. Yaranmış hər hansı vəziyyətin real qiymətləndirilməsi və qəbul ediləcək qərarın keyfiyyəti, məhz əldə edilmiş ilkin informasiyanın etibarlılığından asılıdır. Dövlət vəsaitlərinin effektiv idarə edilməsi, cari vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan vəsaitlərin proqnozlaşdırılması və baş kredit sərəncamçılarına veriləcək xərc limitlərinin müəyyən edilməsi üçün tələb olunan məlumat mənbəyi kimi hazırda xəzinədarlıq çıxış edir. Xəzinədarlığın həyata keçirdiyi xəzinə uçotu və hesabatı kredit sərəncamçıları tərəfindən büdcə vəsaitlərinin istifadə

vəziyyəti, təşkilatlar tərəfindən istifadə olunmayan və lüzumsuz yaradılan ehtiyat vəsaitlərin aşkar edilərək, onların dövrüyyəyə cəlb edilməsi, büdcə təxsisatları ilə kassa xərcləri arasında müddətin maksimum qısaldılması üçün tədbirlərin görülməsi, büdcədən kənar vəsaitlərin daha çox prioritet tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsi barədə dolğun məlumatın əldə edilməsi və son nəticədə, dövlət vəsaitlərin səmərəli idarə edilməsi üçün zəruri baza yaradır.

Büdcə təşkilatlarının nə vaxt və hansı xərcləri həyata keçirəcəyi barədə məlumatlara malik olmaqla, xəzinədarlıq, vahid hesabın köməyi ilə təşkilatların istifadə olunmayan və sərbəst olan qalıq büdcə vəsaiti hesabına digər mənbələrdən qısa müddətə vəsait cəlb olunması barədə özünün hazırladığı proqnozlara düzəlişlər etmək və kassa kənarlaşmalarını aradan qaldırmaq və ya onun təsirini minimuma endirmək imkanına malikdir. Xəzinədarlığın vahid hesaba malik olması – onun iqtisadiyyatın digər sahələrində baş verə biləcək hər hansı neqativ proseslərdən qorunmasını təmin edir. Bununla yanaşı vahid hesabın yaradılması büdcədə nəzərdə tutulmuş vəsaitlərin kredit sərəncamçıları tərəfindən müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq istifadə edilməsində məhdudiyyətlər yaratmır. Əksinə, xəzinədarlıq tərəfindən vəsaitlərin birbaşa son istifadəçilərə çatdırılması ayrılmış vəsaitlərdən büdcə sistemi üzrə mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğun istifadə etməklə büdcə təşkilatına öz funksional vəzifələrini daha effektiv yerinə yetirməyə imkan verir.

Maliyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadə edilməsi ilə yanaşı onların xərcləməsinin bütün mərhələlərində xəzinədarlıq istənilən səviyyədə büdcənin icrasına ilkin nəzarət funksiyasını da həyata keçirir. Yalnız bununla dövlət maliyyəsinin vahidliyi və onlardan istifadə edilməsi təmin edilə bilər.

Respublikamızda xəzinədarlıq sisteminin yaradılmasının ilkin mərhələsində (1997-1998-ci illər) xəzinə orqanları tərəfindən büdcə təşkilatlarının həyata keçirdikləri yalnız kassa xərcinə nəzarət olurdusa, sonradan bu nəzarət vəsaitlərin kassa xərcindən əvvəlki mərhələlərinə də tətbiq olunurdu. Bu mexanizm vəsaitlərin məqsədli istifadəsini təmin edən daha effektiv vasitəyə çevrildi. 1999-cu ildə dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə öhdəliklərin qəbul edilməsi, 2000-ci ildə isə büdcədən maliyyələşən kredit

sərəncamçıları tərəfindən alınan malların, qəbul edilən iş və xidmətlərin xəzinə uçotu mərhələləri tətbiq edilirdi. Eyni zamanda dövlət vəsaitlərinin səmərəli idarə edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı müddəalar «Büdcə sistem haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda təsbit edilirdi:

- dövlət büdcəsinə bütün daxilolmaların və ödəmələrin, büdcədən kənar haqların (ödənişlərin), büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə əməliyyatlarının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə icra edilməsi;

- büdcə təşkilatlarının satın aldığı mallara, qəbul etdiyi iş və xidmətlərə görə dövlət xəzinədarlığı tərəfindən qabaqcadan dövlət (büdcə) öhdəliklərinin götürülməsi və bu öhdəliklər çərçivəsində satınalmalardan yaranan kreditor borcların xəzinədarlıq tərəfindən ödənilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, birinci müddəa – dövlətin malik olacağı və vahid hesaba daxil olacaq bütün vəsaitlərin, büdcə vəsaitləri hesabına aparılacaq bütün xərclərin xəzinədarlıq vasitəsilə icra edilməsini və beləliklə, bu əməliyyatları icmal büdcə balansının tərkib elementinə çevirməklə büdcənin konsolidiyası zamanı kənarlaşdırılan aradan qaldırılmasını təmin edir. İkinci müddəa isə dövlət vəsaitlərinin büdcədə nəzərdə tutulmuş təyinat və məqsədlərə yönəldilməsini təmin etməklə yanaşı büdcə təşkilatları tərəfindən alınan malları (iş və xidmətləri) əvvəlcədən yaradılmış öhdəlik çərçivəsində xəzinə uçotuna qəbul etməklə, lüzumsuz kreditor borclarının yaradılmasının qarşısını alır. Məhz bu mərhələlərin tətbiqindən sonra keçid iqtisadiyyatı üçün xarakterik olan və iqtisadiyyatın inkişafına mənfi təsir göstərən ödəməmələr problemi büdcə təşkilatları üçün demək olar ki, aradan qalxmış, son zamanlar bu təşkilatlar tərəfindən mövcud tələblər çərçivəsində yaradılan kreditor borcların məbləği isə kəskin surətdə – on dəfələrlə azalmışdır.

Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcə və büdcədən kənar vəsaitləri üzrə maliyyə əməliyyatlarına xəzinədarlıq tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada funksional və iqtisadi təsnifata uyğun surətdə nəzarət edilməsi dövlət satınalmaları zamanı rəqabət və təminatlı satışın formalaşmasına, büdcə vəsaitlərindən sui-istifadə

olunmasının qarşısının alınmasına, ən zəruri xərclərin digər xərclərlə müqayisədə faktiki yaranmış borcların səviyyəsinə uyğun ödənilməsinə və büdcə təşkilatlarının kommunal xidmətlər üzrə yaranmış borcların vaxtında və tam ödənilməsinə imkan vermişdir.

Xəzinədarlıq sisteminin tətbiqi, açılan maliyyələşmə ilə vəsaitlərdən istifadə müddəti arasında məsafəni azaltmağa, maliyyə resursu olmadan mövcud kassa vəsaitləri hesabına manevr etməklə maliyyələşmə dövrünü minimuma endirməyə imkan verir ki, bu da büdcənin icrası üzrə prioritet sahələrin müəyyən edilməsi və dövlətin maliyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadə olunması üçün zəmin yaradır.

Eyni zamanda, xəzinədarlığın tətbiqi hesabına dövlət vəsaitlərindən istifadənin səmərəliliyini artırmaq üçün büdcənin səmərəsiz xərclərdən təmizlənərək təkmilləşdirilməsinə, büdcənin icrasında zəruri şəffaflığın təmin olunmasına, kvazifikal xərclərin aradan qaldırılmasına və dolayısı subsidiyaların büdcə vasitəsilə tənzimlənməsinə nail olmuşdur.

Bütün bu qeyd edilənlər son nəticədə, büdcə vəsaitlərinin yalnız xəzinə hesabları vasitəsilə istifadə olunmasını, dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş vəsaitlərin birbaşa son təyinatına çatdırılmasını, dövlət xərclərinin yalnız xəzinədarlıq tərəfindən qəbul edilmiş öhdəliklər çərçivəsində yaranan borcların ödənilməsinə yönəldilməsini, büdcə təşkilatları tərəfindən maliyyə intizamına əməl edilməklə və təsdiq edilmiş xərc smetalarında nəzərdə tutulmuş limitlər gözlənilməklə vəsaitlərdən məqsədyönlü və təyinatına görə istifadə olunmasına zəruri nəzarətin həyata keçirilməsini təmin etmişdir.

Bu istiqamətdə nəzarəti daha da gücləndirmək, dövlət vəsaitlərindən səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsi üzərində təsirli cari nəzarəti təmin etmək, debitor və kreditor borclarını daha çevik idarə etmək, xəzinə işlərinin keyfiyyətini daha da artırmaq məqsədilə xəzinədarlıq sisteminin kompüterləşdirilməsi, bütün maliyyə qurumlarını əhatə edən lokal şəbəkələrin yaradılması üçün Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müvafiq işlər həyata keçirilir.

Son illərdə Azərbaycanda informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə sahəsində müəyyən addımlar atılmış və bu istiqamət – dövlət siyasətinin

prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Bu özünü – maliyyə sisteminin idarəedilməsində əyani şəkildə nümayiş etdirir. Belə ki, maliyyənin idarəedilməsi olduqca böyük həcmli informasiya kütləsinin emal olunması ilə müşayiət olunur. Dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas strateji məsələsi olan büdcə prosesinin həyata keçirilməsi, maliyyə sisteminin idarə edilməsində xüsusi çəkiyə malik komponentdir. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət büdcəsi və icmal tətbiqi ilə mərhələlərlə həll edilərkən, informasiyaların işlənməsinin riyazi-proqram təminatı yaradılması məsələnin digər texniki tərəfləri ümumi sistemin tərkib hissəsi kimi vəhdətdə nəzərdən keçirilməlidir. Bu yanaşmanın məntiqi nəticəsi olaraq, qeyd olunan prinsip keyfiyyət və zaman baxımından nəzarətdə saxlanılmalıdır. Göstərilən amillər daxilində məsələnin həlli üçün Maliyyə Nazirliyində ilk addımlar atılmış, büdcə prosesinə uyğun informasiya sistemin idarəedilməsinin riyazi-proqram təminatı yaradılmışdır. Bu da imkan verir ki, büdcə informasiya axınlarının tənzimlənməsi operativ həllini tapsın. «Büdcə sistemi haqqında» Qanunun tələblərinə, eyni zamanda yeni yaradılmış dövlət büdcəsi təsnifatının iyerarxik tələblərinə, həmçinin büdcənin tərtibi zamanı yaranan çoxsaylı sorğulara uyğunlaşdırılması və onun bütün göstəriciləri səviyyəsində kəsişmə parametrlərinə uyğun həll alqoritmi proqram təminatında nəzərdə tutulur və yekun paketin formaları əvvəlcədən müəyyənləşdirilir.

Xəzinədarlıq yaradılandan sonra dövlət maliyyə-informasiya sisteminin yaradılması maliyyənin idarə edilməsi baxımından son dərəcə önəmli bir tədbirdir. Çünki bunun sayəsində, vahid hesablama sisteminin mövcudluğunun əsasını qoymuşdur. Ona görə də ayrı-ayrı büdcə vahidlərinin özlərinin fərdi qaydada hesablaşma hesablarının olması aradan qaldırılmışdır. Bundan başqa, bütün dövlət gəlirləri vahid bir hesabda saxlanılmalı, depon olunmalı və eyni zamanda kreditləşmənin özü də vahid hesab qaydasında aparılmalıdır. Vahid hesab qaydası gəlirlə və xərclər haqqında operativ qaydada maliyyə informasiyası əldə etməyə və bunun əsasında maliyyə resurslarının operativ qaydada idarə etməyə imkan verir.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqinin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, iqtisadi sistem kəsilməz olsa da, proqnozlaşdırmanın mahiyyəti cari,

gələcək vəziyyətin müqayisə faktorlarının analitik təhlili üçün geniş imkanlar yaranır ki, bu isə maliyyənin idarəolunmasının – operativ, tənzimləmə, nəzarət mərhələlərində baş verə biləcək bütün böhranlı situasiyaların və kataklizmlərin qarşısının alınmasını asanlaşdırır. Mövcud praktika göstərir ki, informasiya texnologiyalarının tətbiqi ölkənin iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərir və sosial sabitlik gətirir.

Maliyyə Nazirliyində növbəti büdcə ili üçün dövlət büdcəsinin tərkib hissəsi olan – gəlir və xərclərin layihələri hazırlanarkən təsnifatın funksional, iqtisadi və təşkilatı təsnifatların paraqrafları səviyyəsində informasiya axınının avtomatlaşdırılması nəticəsində cari ilin dövlət büdcəsinin gözlənilən icrasına dair məlumat, həmçinin növbəti büdcə ili üzrə gəlirlərin ötən ilin faktiki və cari ilin gözlənilən nəticələri, habelə xərclərin funksional, iqtisadi və təşkilatı təsnifatlar üzrə müqaisəsi və digər informasiyalar əldə etmək mümkündür.

Dövlət və icmal büdcə layihəsinin hazırlanması kimi ölkə miqyaslı məsələnin həlli metodologiyası İKT-nin tətbiqi – maliyyənin idarəedilməsində proqnozlaşdırma və digər ehtimalların reallaşdırılmasının sınaq mərhələlərini şərtləndirməklə yanaşı, dövlətin sosial-siyasət, əhalinin sosial müdafiə sisteminin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır.

3.3 Dövlət Büdcəsinin idarə edilməsində yeni texnologiyaların tətbiqi

Müasir dünyanın intensiv inkişaf mərhələsinə daxil olduğu XXI əsrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) geniş tətbiqi sosial-iqtisadi münasibətlərin təkmilləşməsinə, innovasiya fəaliyyətinin təhsil, səhiyyə, məşğulluq və iqtisadiyyat sahələrində əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyişlər əldə olunmasına gətirib çıxarmışdır. İKT iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyini artıraraq, onun dünya təsərrüfat sistemində integrasiya imkanlarının yüksəlməsinə, dövlət idarəçiliyinin və yerli idarəetmə sisteminin səmərəliliyinin artmasına zəmin yaradır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı nəticə etibarilə cəmiyyəti keyfiyyətcə yeni bir mərhələyə - informasiya cəmiyyətinə keçidinin təmin olunmasına təkan verir. Müasir qloballaşma dövründə informasiya cəmiyyətinə keçid bu cəmiyyətə xas olan dövlət idarəçiliyinin formalaşmasını-elektron hökumətin yaradılmasını tələb edir. E-hökumət İKT imkanlarına və vətəndaş cəmiyyəti dəyərlərinə əsaslanaraq dövlət idarəetməsinin səmərəliliyini artırır, istehlakçılara bilavasitə müxtəlif xidmətlər göstərir, dövlət orqanlarının fəaliyyəti barədə vətəndaşlara müntəzəm olaraq məlumatlar verir. Müasir dünyada gedən qloballaşma, modernləşmə və informasiyalaşma prosesləri sıx əlaqəli olub, biri digərini şərtləndirir. Hazırda informasiya inqilabı dövrünü yaşayan Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra XXI əsrdə davamlı iqtisadi inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Ölkəmizin iqtisadiyyatının dünya təsərrüfat sistemində daxil olması müasir dövrdə dövlət idarəçiliyində mükəmməl texnologiyalardan istifadə edilməsini obyektiv zərurətə çevirir. Siyasi və sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunmasının Sovet dövründən miras qalmış üsul və vasitələrinin cəmiyyətdə ictimai münasibətlərin müasir inkişafı meyilləri ilə uyğun gəlməməsi dövlət idarəçiliyində müasir dövrün reallıqlarının nəzərə alınmasını tələb edir.

Müstəqillik dövründə respublikamızda maliyyə sistemində böyük nailiyyətlər qazanılmışdır. Dövlət müstəqilliyinin ilk illərində yaradılmış xəzinədarlıq sistemi hal-hazırda uğurla inkişaf edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 04 oktyabr 1995-ci il tarixli “Azərbaycanda dövlət xəzinədarlığının yaradılması haqqında” Fərmanı

ilə ölkəmizin malik olduğu maliyyə resurslarından düzgün istifadə edilməsi məqsədilə maliyyə sistemində xəzinədarlığın tətbiqinin hüquqi bazası yaradılmış, bünövrəsi qoyulmuşdur. Bundan sonra ardıcıl olaraq müxtəlif mərhələlərlə xəzinədarlığın bütün respublikanı əhatə etməsi üçün məqsədyönlü fəaliyyətə başlandı. Fərmanın icrası olaraq 01 yanvar 1997-ci il tarixdən respublikada Xəzinədarlıq sisteminin I mərhələsi tətbiq edildi. Bu mərhələdə maliyyə vəsaitlərinin hərəkəti və uçotu büdcə təşkilatlarının malik olduqları bank hesabları ilə yanaşı paralel olaraq xəzinə hesabları vasitəsi ilə də aparılırdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 may 1997-ci il tarixli 568 sayılı “Azərbaycan Respublikasında dövlət xəzinədarlığının fəaliyyətinin tənzimlənməsi haqqında” Sərəncamına uyğun olaraq Xəzinədarlıq sisteminin II mərhələsi respublikada tətbiq olunmağa başladı, zəruri tədbirlər həyata keçirildikdən sonra Sərəncamda qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirmək məqsədi ilə Maliyyə Nazirliyi mərhələlərlə Xəzinədarlıq sisteminin tətbiq edilməsi 01 iyun 1997- ci il tarixdən xəzinədarlıq rəsmi maliyyə sistemi kimi respublikada başladı və 1997-ci ilin noyabr ayında respublikanın bütün ərazisində Xəzinədarlığın II mərhələsinin tətbiqi başa çatdırıldı. Bu mərhələnin mahiyyəti dövlət maliyyə vəsaitlərindən istifadə olunmasının səmərəli mexanizmini formalaşdırmaq, bu vəsaitlərin birbaşa son təyinatına çatdırılmasını və bununla bağlı maliyyə əməliyyatlarının yalnız vahid xəzinə hesabı vasitəsilə aparılmasını təmin etmək idi.

Maliyyə Nazirliyi əldə edilmiş nailiyyətlərin daha da möhkəmləndirilməsi, Xəzinədarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi, məxaric əməliyyatlarının fasiləsiz maliyyələşdirilməsi, büdcə təşkilatlarında öhdəliklər əsasında faktiki xərclərə nəzarət edilməsini təmin etmək məqsədilə 01 yanvar 1999-cu il tarixdən respublikamızda Xəzinədarlıq sisteminin III mərhələsinin tətbiqinə başladı. Respublikamızda yaradılan xəzinədarlıq sistemində büdcənin icrası prosesinin yuxarıda qeyd olunan mərhələlərində nəzarət mexanizminin yaradılması həm də büdcə prosesində borclanmanın daha mükəmməl idarə edilməsi, maliyyə resurslarından səmərəli istifadə etməklə ən vacib dövlət ödənişlərinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini şərtləndirir.

Məhz qeyd olunan məqsədə çatmaq üçün 01 avqust 2000-ci il tarixdən xəzinədarlıq sisteminin IV mərhələsi- büdcə təşkilatları tərəfindən alınmış malların (iş və xidmətlərin) xəzinə uçotunun qurulması tətbiq edilmişdir.

İnformasiya Texnologiyaları sahəsində ölkəmizdə aparılan ardıcıl və məqsədyönlü siyasətin, bu sahədə əldə olunan nəticələrə uyğun olaraq Xəzinədarlıq vasitəsilə büdcə xərclərinin icra mexanizminin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə şəffaflığın artırılması, dövlət büdcəsinə daxil olan vəsaitlərin avtomatik uçotunun qurulması, büdcə daxilolmalarının daha səmərəli istifadə edilməsinin təmin edilməsi, məlumatların daha operativ emal edilməsi məqsədilə Xəzinədarlığın İdarəedilməsinin İnformasiya Sisteminin yaradılması layihəsi həyata keçirilir.

2006-cı ildən isə Binəqədi, Xətai, Gəncə və Xaçmaz Yerli Xəzinədarlıq Orqanları üzrəməliyyatlar XIİS vasitəsilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 09 fevral 2009-cu il tarixli 48 nömrəli Fərmanı ilə Dövlət büdcəsinin kassa icrasını həyata keçirən və həmin maliyyə əməliyyatlarının uçotunu aparan, büdcə xərcləri üzrə dövlətin adından büdcə təşkilatları qarşısında öhdəlikləri qəbul edən, Azərbaycan Respublikasında dövlətə məxsus maliyyə vəsaitlərinin vahid mərkəzdən idarə edilməsi, bu vəsaitlərin daxil olması və məqsədyönlü xərclənməsi sahəsində cari nəzarəti həyata keçirən icra hakimiyyəti orqanı kimi fəaliyyət göstərən Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi yaradılmışdır.

Yeni yaradılmış qurumun fəaliyyətinin əsas prioritetlərindən biri də göstərilən xidmətin maksimal dərəcədə avtomatlaşdırılması və elektron hökumət çərçivəsində digər dövlət qurumları ilə integrasiya edilməsidir. XIİS-in tətbiqi Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi tərəfindən həyata keçirilən maliyyə islahatlarının ən vacib tərkib elementlərindən biridir və burada ən başlıca məqsəd real vaxt rejimində əməliyyatların vahid xəzinə hesabı vasitəsilə icrasını təmin etməkdir.

Hal-hazırda Bakı şəhəri üzrə 5 saylı (keçmiş Qaradağ) xəzinədarlıq idarəsi istisna

olmaqla bütün xəzinədarlıq idarələri, Gəncə, Xaçmaz və Abşeron Yerli Xəzinədarlıq Orqanları xəzinə əməliyyatlarını real vaxt rejimində həyata keçirir və bu da Dövlət büdcəsinin icrasının 80-85%-ni təşkil edir.

Eyni zamanda, 2011-ci ilin iyul ayından Bakı şəhəri üzrə bütün vergi daxil olmalarının avtomatik emalı məqsədilə Mərkəzi Bankın Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma Klirinq Sistemi XIİS-lə integrasiya olunmuş, hər iş gününün sonunda bütün vergi daxilolmaları elektron şəkildə qəbul olunur, avtomatik emal edilərək Vergilər Nazirliyinə ötürülür. Yaxın gələcəkdə bütün büdcə və büdcədən kənar daxilolmaların avtomatik emalı nəzərdə tutulur.

İnformasiya Sisteminin tətbiqi maliyyə əməliyyatlarının avtomatlaşdırılmasına, risklərin və pul vəsaitlərinin səmərəli idarə olunması ilə yanaşı, həm də şəffaflığın təmin olunmasına və neqativ hallara şərait yaradan amillərin aradan qaldırılmasına kömək olacaqdır. XIİS-in bütün respublika üzrə yayılmasının növbəti ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda, Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi dövlət büdcəsinin icrası barədə məlumatların beynəlxalq standartlara uyğun emal olunması və təhlili sahəsində işləri həyata keçirir. Belə ki, büdcədən ayrılan vəsaitlər üzrə hesabatlar yeni təsdiq olunmuş milli hesabat standartlarına uyğun işlənir.

Ölkənin maliyyə resurslarından düzgün istifadə edilməsi məqsədilə maliyyə sistemində xəzinədarlığın tətbiqinin hüquqi bazası yaradılıb. Dövlət maliyyə vəsaitlərindən istifadə olunmasının səmərəli mexanizmi formalaşdırılıb, bu vəsaitlərin birbaşa son təyinatına çatdırılması və bununla bağlı maliyyə əməliyyatlarının yalnız vahid xəzinə hesabı vasitəsilə aparılması təmin edilib.

Dövlət büdcəsindən maliyyələşən büdcə təşkilatlarının, büdcədən kənar dövlət fondlarının və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımları alan digər təşkilatların rüblük və illik hesabatlarının, habelə illik maliyyə hesabatlarının Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinə elektron sənəd formasında göndərilməsi üçün Mərkəzləşdirilmiş hesabat sisteminin elektron forması yaradılmışdır. Hesabatlarının Maliyyə Nazirliyinin rəsmi internet sahifəsi (www.maliyye.gov.az) vasitəsilə elektron sənəd formasında qəbul olunması məqsədilə hazırlanmış proqram təşkilatlara istifadəçi kodunun verilməsi üçün ilkin

olaraq müqavilə imzalanmalıdır. Təşkilat tərəfindən müqavilə imzalanaraq Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyinə məktubla ünvanlanır. Müraciətdə hesabatların elektron sənəd formasında təqdim olunması üzrə məsul şəxsin elektron poçtu göstərməlidir. Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi öz tərəfindən müqaviləni imzalayaraq təşkilata istifadəçi kodu ilə birlikdə həmin sənədin bir nüsxəsini qaytarır.

Hesabatların elektron sənəd formasında qəbul olunması məqsədilə hazırlanmış proqram təminatında təşkilatların giriş izni üçün istifadəçi girişi mövcuddur.

Təşkilatların *Mərkəzləşdirilmiş hesabat sistemi* interfeysinə daxil olan sahələr aşağıdakılardır:

1. Göndərilənlər
2. Hesabat göndər
3. Akt göndər
4. Hesabat formaları
5. Əlaqə

Hesabatlarının elektron sənəd formasında qəbulu üç mərhələli nəzarət mexanizmi ilə həyata keçirilir və hər növbəti mərhələyə keçdikdə hesabatların statusunun rəngi dəyişir:

1-ci mərhələ - hesabat daxil olunmuşdur (status-);

2-ci mərhələ - hesabat baxılır (status-);

3-cü mərhələ - hesabat qəbul olunmuşdur (status-).

Yradılmış elektron hesabatların təqdim edilməsi proqramı vasitəsi ilə həm məlumatların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, təşkilatlar tərəfindən hesabatların təqdim edilməsinə sərf edilən zamanın qısaldılması və hesabatın təqdim edilməsinin optimalaşdırılmasına nail olunmuşdur. Elektron sistem vasitəsi ilə təşkilatlar həm periodik olaraq öz hesabatlarının statusunu, qəbul edilib edilmədiyini yoxlaya bilərlər.

Müasir sistem həm məlumatların vahid bir bazada yerləşməsinə, həmçinin büdcə təşkilatlarının hesabatlarına elektron nəzarətə şərait yaratmışdır.

Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi istifadəçilərin işini asanlaşdırmaq üçün elektron xidmətlərin göstərilməsi istiqamətində növbəti addımı

“Asan İmza” Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin Xəzinədarlığın İnformasiya İdarəetmə Portalına integrasiya edilməsidir. Belə ki, 2015-ci ilin fevralın 1-dən etibarən “Asan İmza” mobil elektron imza xidməti Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin “<https://portal.dxa.gov.az>” ünvanında yerləşən Xəzinədarlığın İnformasiya İdarəetmə Portalı vasitəsilə əhəlinin istifadəsinə təqdim olunub.

Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi bildirir ki, bundan sonra büdcə təşkilatları xəzinədarlıq orqanına sənədləri elektron üsulla təqdim edərkən göndərilən sənədləri “Asan İmza” mobil elektron imza xidməti vasitəsilə “AsanDoc” proqram təminatında imzalaya və beləliklə də imzalanmış sənədləri Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinə göndərə bilərlər.

Həmçinin istifadəçilərə yardım məqsədilə Xəzinədarlığın İnformasiya İdarəetmə Portalında mobil elektron imza ilə sənədlərin imzalanmasına və portala yüklənməsinə dair müvafiq təlimat və video çarx yerləşdirilib.

Yaranmış hər hansı vəziyyətin real qiymətləndirilməsi və qəbul ediləcək qərarın keyfiyyəti, məhz əldə edilmiş ilkin informasiyanın etibarlılığından asılıdır. Dövlət vəsaitlərinin effektiv idarə edilməsi, cari vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan vəsaitlərin proqnozlaşdırılması və baş kredit sərəncamçılarına veriləcək xərc limitlərinin müəyyən edilməsi üçün tələb olunan məlumat mənbəyi kimi hazırda xəzinədarlıq çıxış edir .

Xəzinədarlığın həyata keçirdiyi xəzinə uçotu və hesabatı kredit sərəncamçıları tərəfindən büdcə vəsaitlərinin istifadə vəziyyəti, təşkilatlar tərəfindən istifadə olunmayan və lüzumsuz yaradılan ehtiyat vəsaitlərin aşkar edilərək, onların dövrüyyəyə cəlb edilməsi, büdcə təsisatları ilə kassa xərcləri arasında müddətin maksimum qısaldılması üçün tədbirlərin görülməsi, büdcədən kənar vəsaitlərin daha çox prioritet tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsi barədə dolğun məlumatın əldə edilməsi və son nəticədə, dövlət vəsaitlərinin səmərəli idarə edilməsi üçün zəruri baza yaradır.

Büdcə təşkilatlarının nə vaxt və hansı xərcləri həyata keçirəcəyi barədə məlumatlara malik olmaqla, xəzinədarlıq, vahid hesabın köməyi ilə təşkilatların istifadə olunmayan və sərbəst olan qalıq büdcə vəsaiti hesabına digər mənbələrdən qısa müddətə vəsait cəlb olunması barədə özünün hazırladığı proqnozlara düzəlişlər etmək və kassa kənarlaşmalarını aradan qaldırmaq və ya onun təsirini minimuma endirmək imkanına malikdir.

Xəzinədarlığın vahid hesaba malik olması - onun iqtisadiyyatın digər sahələrində baş verə biləcək hər hansı neqativ proseslərdən qorunmasını təmin edir. Bununla yanaşı vahid hesabın yaradılması büdcədə nəzərdə tutulmuş vəsaitlərin kredit sərəncamçıları tərəfindən mü- əyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq istifadə edilməsində məhdudiyyətlər yaratmır. Əksinə xəzinədarlıq tərəfindən vəsaitlərin birbaşa son istifadəçilərə çatdırılması ayrılmış vəsaitlərdən büdcə sistemi üzrə mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğun istifadə etməklə büdcə təşkilatına öz funksional vəzifələrini daha effektiv yerinə yetirməyə imkan verir. Maliyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadə edilməsi ilə yanaşı onların xərclənməsinin bütün mərhələlərində xəzinədarlıq istənilən səviyyədə büdcənin icrasına ilkin nəzarət funksiyasını da həyata keçirir. Yalnız bununla dövlət maliyyəsinin vahidliyi və ondan səmərəli istifadə edilməsi təmin edilə bilər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Büdcə sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində xeyli işlər görülsə də bu sahədə müəyyən problemlər mövcuddur. Bu problemləri həll etmək üçün dövlət bir sıra iqtisadi qanunlar qəbul etməklə iqtisadi inkişafa zəmin yaradır. Bu qanunların əksəriyyəti o cümlədən büdcə sistemi haqqında qanun xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu da öz əksini dövlətin əsas maliyyə planı olan dövlət büdcəsində tapır.

Dövlət büdcəsinin tənzimlənməsi və büdcə kəsirinin aradan qaldırılması üçün vahid büdcənin idarə edilməsi siyasətinin aparılmasına böyük ehtiyac vardır. Büdcənin icarsı və idarə edilməsi siyasətində, inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsaslanmaqla yanaşı, milli, regional prinsiplər nəzərə alınmalıdır. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi büdcənin idarə edilməsində əsas rol oynayan Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin xüsusi çəkisinin son illərdə artması istisna edilmir. Uzunmüddətli perspektivdə ölkənin dayanıqlı iqtisadi inkişafını təmin etmək baxımından Xəzinədarlığın büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üzrə nəzarətinin gücləndirilməsi istiqamətində məqsədyönlü, uğurlu tədbirlər davam etdirilir. Bu da öz müsbət nəticəsini göstərir və nikbin proqnozlara əsas verir.

Araşdırılmalar göstərir ki, Respublikamızda Xəzinədarlığın işinin təşkilində təkmilləşmə naminə mühüm addımlar atılır, böyük nailiyyətlər əldə edilir. Aşağıda sadalanan təkliflərin həyata keçirilməsinin də bu istiqamətdə öz töhvəsini verəcəyi fikrindəyik:

1. Büdcə təşkilatlarının və idarəetmə orqanlarının sayının azaldılması, bu özlüyündə büdcənin idarə edilməsini asanlaşdıracaq və optimallığın təmin edilməsinə gətirib çıxaracaqdır;
2. Yerli Xəzinədarlıq orqanlarının inkişaf etdirilməsi üçün yerlərdə (paytaxtdan uzaq rayonlarda və şəhərlərdə) büdcədən maliyyələşən istehsal və emal sahələrinin yaradılmasının təşkili;
3. Dövlət büdcəsi xərclərində sahəvi inkişaf meyllərinin artırılması;

4. Dövlət büdcəsi və büdcədən kənar dövlət fondlarının (təsisatlarının) büdcə layihələrinin göstəricilərinin tamlığına nəzarətin artırılması

5. Əvvəlki illərin (ən azı iki ilin) müvafiq proqnoz və ya icra göstəricilərinin növbəti ilin büdcə layihəsində nəzərdə tutulan göstəricilərlə qarşılıqlı müqayisəsinin aparılması

6. Xəzinədarlığın məlumat bazasının daim genişləndirilməsi;

7. Hesabatlılığın aşağı olduğu büdcə təşkilatlarında düzgün hesabatların vaxtında verilməməsi hallarına qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsi;

8. Həyata keçirilən təhlil, araşdırma, əsaslandırma və qiymətləndirmələr rəsmi məlumatlarla uyğunluq təşkil etməklə obyektiv və qərəzsiz olmalı, əldə edilmiş nəticə və təkliflər əsaslandırılmalıdır

Sonda qeyd etmək istəyirik ki, Azərbaycan hər cəhətdən gələcəyi parlaq olan bir ölkədir. Belə gələcəyə qovuşmanı tezləşdirməkdə isə bugünədək büdcə siyasəti dövlətin 1 nömrəli köməkçisi olmuşdur və bugündən sonrada olacağına heç bir şübhəmiz yoxdur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. "Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu
2. "Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı
3. "Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu
4. Maliyyə Nazirliyi 2015-cü il dövlət büdcəsi təqdimatı/pdf
5. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi haqqında Əsasnamə
6. Bədəlov Ş.Ş., Məhərrəmov R.B., Qurbanov F.Ə. Büdcə sistemi. Dərslik, Bakı,
7. N.Novruzov - "Maliyyə"
8. The Dima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts.<http://www.intosai.org>
9. С.В.Степашин, Государственный Аудити экономик будущего, Москва, Наука. 2008,стр.208-210
- 10.Ник Меннинг и Нил Парисон.Реферма Государственного управления международный опыт. Москва.2003,стр.496
- 11.The Public Finance Act(1989)
- 12.Government Performance and Results Act / 1993-
<http://whitehouse.gov./omb/mgmt.gpra/gplow2m.html>
- 13.Ussher C.,Kibblewhite A.,Outcomes and management in New Zealand-A background Paper(new Zeland Treasury),2001
- 14.A.Smit-İqtisadiyyatın əlifbası Eamon Butler,Bakı-2008,ingilis dilindən tərcümə
- 15.Z.Vəliyev,Dövlət Büdcəsi məlumat sorğu kitabı,Bakı-2006
- 16.www.budget.az
- 17.www.maliyye.gov.az
- 18.www.taxes.gov.az

19.<https://portal.dxa.gov.az/>

20.<https://cert.dxa.gov.az>

21.<http://vergijurnali.az/>

XÜLASƏ

Azərbaycan Respublikasında xəzinədarlıq sisteminin qurulması nəticəsində büdcə gəlirlərinin və xərclərinin kassa icrasının bütünlüklə dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə həyata keçirilməsinə başlanması büdcənin icrası prosesinin digər mərhələlərində də, o cümlədən, büdcədən maliyyələşən kredit təşkilatlarında (bundan sonra büdcə təşkilatları) debitor-kreditor borclarının yaradılması və faktiki xərclərin aparılması üzərində xəzinə nəzarətini təmin edə biləcək icra mexanizmlərinin təşkilini mümkün etmişdir.

Xəzinədarlıq sisteminin tətbiqi, Dövlət Büdcəsinin idarə edilməsində açılan maliyyələşmə ilə vəsaitlərdən istifadə müddəti arasında məsafəni azaltmağa, maliyyə resursu olmadan mövcud kassa vəsaitləri hesabına manevr etməklə maliyyələşmə dövrünü minimuma endirməyə imkan verir ki, bu da büdcənin icrası üzrə prioritet sahələrin müəyyən edilməsi və dövlətin maliyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadə olunması üçün zəmin yaradır.

Mövzunun hazırlanması zamanı tədqiqatın ümum elmi metod və üsullarından istifadə edilmişdir; sistem, struktur-funksional təhlil, eləcə də sosioloji, iqtisadi və iqtisadi-sosioloji yanaşmalar.

Dövlət büdcəsinin idarə edilməsində Xəzinədarlığın rolunun artırılması istiqamətində görülən tədbirlərin ən başlıcası kimi Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin hesabatların təqdim edilməsi sisteminin elektronlaşdırılması və vahid baza sisteminin yaranması əsas perspektiv göstəricilərdəndir.

Tədqiqatın nəzəri əsası kimi müxtəlif Azərbaycan və dünya alimlərinin bu mövzu üzrə elmi araşdırmaları çıxış etmişdir.

SUMMARY

Treasury system in Azerbaijan as a result of the implementation of the overall budget revenues and expenditures through the state treasury cash to start the implementation of the other phases of the execution of the budget process, including credit organizations financed from the budget (the budget) on the conduct of the debtor, creditors and the actual costs of treasure the organization has to be able to ensure the implementation mechanisms.

Treasury system, which opened in the management of state budget funding to reduce the distance between the duration of use of funds, cash funds available without the financial resources to minimize the exercise period of the financing that will allow you to identify priority areas for the implementation of the budget and the efficient use of financial resources In order to set the stage.

During the preparation of the general subject of scientific research methods and techniques have been used; The system, structural-functional analysis, as well as social, economic, sociological and economic approaches.

Treasury's role in the management of the state budget as the most important measures to improve the presentation of the State Treasury Agency of hesabtlrın digitalization and the creation of a single database of key indicators perspetiv.

The theoretical basis for the study of a variety of scientific research on this topic has given scientists the world.

РЕЗЮМЕ

Казначейская система в Азербайджане в результате реализации общих доходов бюджета и расходов через Государственное казначейство наличными, чтобы начать реализацию других этапах выполнения бюджетного процесса, в том числе кредитных организаций, финансируемых из бюджета (бюджета) о проведении должника, кредиторов и фактических затрат на сокровища организация должна быть в состоянии обеспечить механизмы реализации.

Казначейская система, которая открылась в управлении государственного бюджета финансирования, чтобы уменьшить расстояние между продолжительностью использования средств, имеющихся денежных средств без финансовых ресурсов, чтобы минимизировать упущенный период финансирования, что позволит вам определить приоритетные области для исполнения бюджета и эффективного использования финансовых ресурсов Для того, чтобы подготовить почву.

В ходе подготовки общей теме научных методов и приемов были использованы исследования; Система, структурно-функциональный анализ, а также социальные, экономические, социологические и экономические подходы.

Роль Министерства финансов в управлении государственного бюджета как наиболее важных мер для улучшения представления Государственного казначейства агентства hesabtları цифровизации и создание единой базы данных ключевых показателей перспектив.

Теоретической основой для изучения разнообразных научных исследований по этой теме дал ученым мира.

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin «Magistratura Mərkəzi» nin magistrı
Rüstəmovə Günay Süleyman qızının «Dövlət büdcəsinin idarə olunmasında
xəzinədarlığın rolunun artırılması» mövzusunda yerinə yetirdiyi magistr
dissertasiyasının**

REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Müasir dünya iqtisadiyyatında qlobal meyillərin dərinləşdiyi bir dövrdə dövlətin milli maraqlarının və möqeyinin möhkəmlənməsinə təsir göstərən əsas faktorlardan biri düzgün dövlət büdcə siyasətidir. Müstəqilliyin ilk illərindən başlayaraq Azərbaycan Respublikasında aparılan iqtisadi islahatların mühüm istiqaməti ölkə iqtisadiyyatının fiskal siyasətinin prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə dövlət büdcəsi sosial problemlərin həllinə və nəticə etibarlı ilə sosial ədalətin bərpasına yönəltdiyi üçün dövlət büdcəsinin idarə edilməsi və son illərdə Xəzinədarlıq Agentliyinin büdcə idarə etməsinin təkmilləşdirilməsində rolunu öyrənmək müasir dövrdə obyektiv zərurətdən irəli gəlir.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi. Dövlət büdcəsinin idarə edilməsi məsələsinin öyrənilməsi çox qədim tarixə malikdir. Bu məsələnin tədqiqatı ilə A.Smit, D.Rikardo, C.Keyns və digər iqtisadçılar məşğul olmuşlar. Qeyd olunan alimlərin tədqiqatları şübhəsiz böyük elmi dəyərə malikdir, amma onu da nəzərə almaq lazımdır ki, müasir maliyyə bazarları çox mürəkkəb və dəyişkəndirlər, buna görə də sürətlə dəyişən iqtisadi mühitə adekvat olaraq uyğun təhlillərin aparılması elmi nəzəriyyənin daimi yenilənməsini və təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Bir sıra ölkələrdə dövlətin agentlik və institutları büdcə siyasətinə birbaşa təsir etmək iqtidarına malikdirlər.

Azərbaycan Respublikasının büdcəsinin icrasında və büdcəyə nəzarətdə Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri həyata keçirir.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədi hazırkı qeyri-stabil qlobal iqtisadi

şəraitdə dövlət büdcəsinin idarə edilməsinin effektiv metodlarının təyin edilməsi və Xəzinədarlıq Agentliyinin bu metodların təkmilləşdirilməsində rolunun müəyyən edilməsi, eyni zamanda təkliflərin hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın obyekti; Dövlət büdcəsi və Dövlət Xəznədarlıq Agentliyi

Tədqiqatın predmeti; Müasir qeyri-stabil iqtisadi şəraitdə Dövlət Büdcəsinin idarə edilməsində Xəzinədarlıq tərəfindən həyata keçirilən işlər və tətbiq edilən metodlarındakı dəyişikliklər.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları. Tədqiqatın nəzəri əsası kimi müxtəlif Azərbaycan və dünya alimlərinin bu mövzu üzrə elmi araşdırmaları çıxış etmişdir. Metodoloji informasiya və metodoloji baza qismində isə müxtəlif təşkilatların (Beynəlxalq valyuta fondu, Dünya Bankı və s.) məlumatları, dövrü qəzet və jurnal buraxılışlarının materialları, internet şəbəkəsi resursları, eləcə də AR Mərkəzi Bankının, Maliyyə Nazirliyinin və İqtisadi inkişaf Nazirliyinin statistik materialları çıxış etmişdir.

Mövzunun hazırlanması zamanı tədqiqatın ümum elmi metod və üsullarından istifadə edilmişdir; sistem, struktur-funksional təhlil, eləcə də sosioloji, iqtisadi və iqtisadi-sosioloji yanaşmalar.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində alınan nəticə və təkliflər Dövlət Büdcəsinin idarə edilməsində Xəzinədarlıq Agentliyinin təcrübəsinin və mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üçün dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən istifadə edilə bilər.

Dissertasiya şinin informasiya bazasını ASK-nin və Maliyyə Nazirliyinin statistik məlumatları təşkil edir.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiyanın hazırlanması üçün qarşıya qoyulmuş məqsədlər onun məntiqini və strukturunu müəyyən etmişdir. O girişdən, üç fəsildən, nəticə və təkliflərdən, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Büdcə sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində xeyli işlər görülsə də bu sahədə müəyyən problemlər mövcuddur. Bu problemləri həll etmək üçün dövlət bir sıra iqtisadi qanunlar qəbul etməklə iqtisadi inkişafa zəmin yaradır. Bu qanunların

əksəriyyəti o cümlədən büdcə sistemi haqqında qanun xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu da öz əksini dövlətin əsas maliyyə planı olan dövlət büdcəsində tapır.

Dövlət büdcəsinin tənzimlənməsi və büdcə kəsirinin aradan qaldırılması üçün vahid büdcənin idarə edilməsi siyasətinin aparılmasına böyük ehtiyac vardır. Büdcənin icarsı və idarə edilməsi siyasətində, inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsaslanmaqla yanaşı, milli, regional prinsiplər nəzərə alınmalıdır. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi büdcənin idarə edilməsində əsas rol oynayan Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin xüsusi çəkisinin son illərdə artması istisna edilmir. Uzunmüddətli perspektivdə ölkənin dayanıqlı iqtisadi inkişafını təmin etmək baxımından Xəzinədarlığın büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üzrə nəzarətinin gücləndirilməsi istiqamətində məqsədyönlü, uğurlu tədbirlər davam etdirilir. Bu da öz müsbət nəticəsini göstərir və nikbin proqnozlara əsas verir.

Araşdırılmalar göstərir ki, Respublikamızda Xəzinədarlığın işinin təşkilində təkmilləşmə naminə mühüm addımlar atılır, böyük nailiyyətlər əldə edilir. Aşağıda sadalanan təkliflərin həyata keçirilməsinin də bu istiqamətdə öz töhvəsini verəcəyi fikrindəyik:

1. Büdcə təşkilatlarının təsnifat kodlarının online rejimdə yoxlanılması üçün yeni sistemin yaradılması;
2. Məlumatların daha operativ uçotunun qurulması;
3. Xəzinədarlıq Agentliyinin Uçotuna yalnız həmin ildə icra edilmiş xərclər və gəlirlərin daxil edilməsi;
4. Dövlət büdcəsi və büdcədən kənar dövlət fondlarının (təsisatlarının) büdcə layihələrinin göstəricilərinin tamlığına nəzarətin artırılması
5. Əvvəlki illərin (ən azı iki ilin) müvafiq proqnoz və ya icra göstəricilərinin növbəti ilin büdcə layihəsində nəzərdə tutulan göstəricilərlə qarşılıqlı müqayisəsinin aparılması
6. Dövlət büdcəsinə daxil olan vəsaitlərin avtomatik emal edilməsi işinin inkişaf etdirilməsi;

7. Hesabatlılığın aşağı olduğu büdcə təşkilatlarında düzgün hesabatların vaxtında verilməməsi hallarına qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsi;

8. Həyata keçirilən təhlil, araşdırma, əsaslandırma və qiymətləndirmələr rəsmi məlumatlarla uyğunluq təşkil etməklə obyektiv və qərəzsiz olmalı, əldə edilmiş nəticə və təkliflər əsaslandırılmalıdır

Sonda qeyd etmək istəyirik ki, Azərbaycan hər cəhətdən gələcəyi parlaq olan bir ölkədir. Belə gələcəyə qovuşmanı tezləşdirməkdə isə bugünədək büdcə siyasəti dövlətin 1 nömrəli köməkçisi olmuşdur və bugündən sonrada olacağına heç bir şübhəmiz yoxdur.